

Bölöni Farkas Sándor
Naplötöredék
(1835-1836)

Mercator Stúdió

Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 403 2

Mercator Stúdió, 2006

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: petryk@t-online.hu

Bölöni Farkas Sándor
NAPLÓTÖREDÉKEK

1835-1836

Tartalom

JANUÁR 1SŐJÉN 1835	5	3IK MÁJUS	28
JANUÁR 9KÉN 1835	6	MÁJUS 4KÉN	29
JANUÁR 10KÉN	6	MÁJUS 5KÉN	30
JANUÁR 11KÉN	7	MÁJUS 6KÁN	30
JANUÁR 13KÁN	8	MÁJUS 16KÁN BONCHIDÁN	30
JANUÁR 15KÉN	8	JÚNIUS 2KÁN BONCHIDÁN	31
JANUÁR 18KÁN	8	JÚNIUS 3KÁN	31
JANUÁR 25KÉN	10	JÚNIUS 9 KOLOZSVÁR	31
JANUÁR 26KÁN	10	JÚNIUS 16KÁN	32
JANUÁR 29KÉN	11	JÚNIUS 22KÉN	32
FEBRUÁR 1SŐJÉN 1835	11	JÚNIUS 28KÁN	32
FEBRUÁR 4KÉN	12	JÚLIUS 11KÉN 835	33
FEBRUÁR 6KÁN	12	JÚLIUS 16KÁN	33
FEBRUÁR 7KÉN	13	JÚLIUS 19KÉN	34
FEBRUÁR 8KÁN	14	AUGUSZTUS 9KÉN	35
FEBRUÁR 10KÉN	16	AUGUSZTUS 18KÁN	
FEBRUÁR 11KÉN	16	BONCHIDÁN	35
16A FEBRUÁR	17	AUGUSZTUS 30KÁN	36
18IK FEBRUÁR	17	1SŐ SZEPTEMBER	37
19ÉN	18	SZEPTEMBER 21KÉN	37
FEBRUÁR 26KÁN	18	SZEPTEMBER 23KÁN	38
27IK FEBRUÁR	18	SZEPTEMBER 29KÉN	39
MÁRCIUS 6KÁN 835	19	OKTÓBER 5KÉN	39
MÁRCIUS 10KÉN	21	OKTÓBER 6KÁN	39
MÁRCIUS 12KÉN	21	NOVEMBER 12KÉN	40
MÁRCIUS 14KÉN	22	NOVEMBER 13KÁN	40
MÁRCIUS 20KÁN	22	NOVEMBER 13KÁN	
MÁRCIUS 26KÁN	22	[Folytatás]	40
MÁRCIUS 28KÁN	23	DECEMBER 3KÁN	40
ÁPRILIS 20KÁN 1835	23	DECEMBER 4KÉN	41
ÁPRILIS 22KÉN	23	DECEMBER 6KÁN	41
ÁPRILIS 24KÉN	23	DECEMBER 10KÉN 835	41
ÁPRILIS 27KÉN	25	DECEMBER 31KÉN 835	41
ÁPRILIS 28KÁN	27	1836 JANUÁR 6KÁN	44
MÁJUS 2KÁN 1835	27	JANUÁR 7KÉN 836	45

JANUÁR 1SŐJÉN 1835

Azon pillanatok közt, melyek alatt néha az élet mulandóságára gondolunk, megfutott pályánkra visszatekintünk s a jövendő eleibe sóhajtunk, talán a legérdekesebbek az esztendő utósó estvéje pillanati! Akarjuk, ne akarjuk, mégis meglepnek, habár hirtelen ellebbenés közt is, a *múlt*nak képei, - és mintha akkor bűneinknek árnyékai is feltűnnének előnkbe, s homályos érzelmekben, sejdítésekkel tele sóhajtásokkal tekintünk a jövő esztendő eleibe.

Ily pillanat vala nekem az 1834ik év utósó estvéje. Életemnek 40ik esztendejébe lépém. Érzem, nem sok van még hátra, s mely keveset teheték eddig! Végigtekinték ezen esztendei történeteimen, érzelmeim s helyhezeteimen s elmerülten a múltnak boncolgatásában. Szoros számvétellel vizsgáltam tetteimet. Igenis, találtam azok közt némelyeket, melyek nyugtaták keblemet, hogy mint becsületes ember s becsületes hazafi viselém magamot, - de találék sok vonást is, igen sokat még, mik piríták lelkeimet! Találtam, hogy nem tisztán járék el minden dologban, hogy hiúság vala sok cselekedetim rugója, hogy restségem miatt magam s a közönség iránti sok kötelességim elmúlatám.

De találtam nehéz szenvedésim vonásira is, megvettetéseim, hátratéteéseim s lealáztatásom vonásira, s ezekhez hazánk kedvetlen sorsán való sok aggodalmimra, - s a sorsnak azon csudálatos elegyítékére, hogy múlt esztendei pályám alatt sok hazafiak s jelesebbek becsülését és figyelmét megnyertem, míg némelyeknek azalatt bosszús gyűlölségét vontam magamra! - És találtam múlt évi történetimben a szív vesztesége fájdalminak azon vonásit is, melyek újra felsajdulva dúlák keblemet s a fojlódott bánat egész súlyával borítának el. - Kiszakasztá mellőlem a sors, ki szívemnek legkedvesebb vala ez életben, ki tíz esztendeig volt érzelmem s gondolatim örökös foglalatossága, tíz esztendeig éjjeleimnek álma s vágyaim mindenkori tárgya! És talán az én hidegségem is súlyosította utolsó óráit, s talán a történetek különös szövődése által éppen miattam halt el, mielőtt azt kérhettem volna tőle: „Bocsáss meg, mert megbántottalak!”

Lelkemnek ily hánykódásai közt a múltnak képeiben, végre sajnálkoztam magamon, hogy ennyi bánatot kelle esztendő alatt szívembe rejtve hordoznom, s úgy tetszett, mintha egy sugallat ezzel vigasztalna: „Megengedetttek a te hibáid ennyi szenvedésid után.” - De bánatimnak ezen boncolgatásiban mégis bizonyos keserű örömet találék s kívántam volna azoknak minden vonásit még egyszer felújítani. Sok vonás azokból már

csak homályosan lenge előttem, s sajnáltam, hogy azokat minden árnyéklatikkal még egyszer nem hozhatom elé.

Ezen helyzetem állandó feltétellé erősíté bennem azon régi szándékomot, hogy ezután életemnek nevezetesebb történeteit feljegyezzem, s tetteim, érzelmeim és történeteimből oly tárt gyűjtsek, hol az engemet érdeklő múltat - legyen az jó vagy rossz -, mint tükörben, még egyszer megpillanthassam.

JANUÁR 9KÉN 1835

Néhány nap múlt el, mióta a fennebbi sorokat írárok s az alatt sokat foglalatostkodtam feltetémmel. És midőn lelki erőmet fontolgatám e szándék kivitelére, feltűnének annyi számtalan ilyenmő hajdoni fogatkozásim s azoknak munkátlanságom miatti elenyésztők, - s pirulás és csüggedés érzelmi nyomának le! - Érzem, hogy a vállalat valóban nagy, mert tudom én azt már, hogy a léleknek egész erejét kívánja igazságosan festeni le belsőnkét, megvallani tetteink minden rugóját, megküzdeni hiúságinkkal s oly tisztán írni le érzelmeink s gondolatainkat, hogy a józanabb órákban lelkiesmeretünk kímélés nélkül helybe hagyja azokat.

Kérdem elmémet s kérdem szívemet és lelkemet, ha van-e elég erejük szégyenben nem hagyni engemet önmagam előtt? És e pillanatban, midőn ezeket írom, mintha terjeszkednének karjaim egy látatlan valóság felé s sóhajtás emelkedik lelkemből segedelemért, erősítésért s állandóságért esdekeln! Te vagy-e ez imádságnak szent ihlete? Te vagy-e ez, oly ritkán megjelenő sóhajtás egyetlen neme? mely csak boldogságim szebb pillanatiban s nyomó bánatim közt szoktál felfakadni s ezer gondolatim s érzelmem felreppenteni! Érzem, te az én lelkem nyugalmát s erejét fogod meghozni s erősítendessz szándékomban.

Igenis, igyekezni fogok e naptól fogva a velem történt nevezetesebbeket ide oly híven leírni, mintha azt az Isten ítélőszéke előtt kellene elbeszélnem. Próbálok küzdeni hiúságimmal, munkátlanságommal. Próbálok szívemet tisztogatni s minden nemtelenebb indulatokkal erőmig megvívni. Próbálok érzelmeimet nemesebbíteni, s tetteimet leírva, lelkem ismerete bírálata alá vetni.

JANUÁR 10KÉN

Amint jövök haza a Casinóból, bizonyos írást lengetett a szél a kapun alig odaragasztva. Sötét volt már. Közelebb néztem, s nagy betűkkel az N.

nevét olvastam felülírva, csúfolódó epithetonokkal. Gondoltam, hogy paszillusnak kell lenni, s siettem haza vele. Míg szállásom felé haladtam, úgy tetszett, mintha jólesnék érzésemnek, hogy e kétszín, csalfa embert s hivatalbeli egyik alattomos rágalmozómat ekként kicsúfoltatva, mindjárt olvasandom. Szobámba lépve siettem csak a tűzvilágnál átaltekinteni az írást. Tele volt ez az N. alacsony tettei felhordásával. Az usurpált nimbusz tépetett le róla. Kitaláltam az íróját. - De amint végigolvastam, úgy tetszett, hogy szánom őtet. Megint olvastam s gondolkoztam, mitévő legyek vele. Fegyver van ugyan kezében ellenséged ellen, mondám magamban, de illik-e, hogy te is hátmegett döfd őtet, mit benne kárhoztatsz? Mely nemtelen az ily bosszú gyönyörűsége! - S hirtelen tűzbe vetém az írást. Soká andalogtam azután e tettemről, s le nem írható csendes örömvé tevő estvémet, hogy bosszúmon győztem, rosszakarómnak megengedtem - s e nyugtató tettel kezdhetem el ezen írásomat.

JANUÁR 11KÉN

Olvasám az ujságokban a hivatalos jelentést, hogy a magyar tudós társaság engem is megválasztott levelező tagjának. Ezen új rang nagyon genieroz. Úgy tetszik, mintha boldog magányomból kihurcolnának egy zajgó sokaság közé, hol ujjal fognak mutatni: „Íme a tudós!” Szegénységem büszkesége meg van alázva.

A céhot és monopóliumot minden nemben utálok, s íme, nekem is céhbeli tagnak kell lennem! Nem tudom kimagyarázni, miért van terhemre nekem ez a megtiszteltetés. Úgy tetszik, hogy ez által leköteleztetik az ember a közvéleménynek s juszt ad a közönségnek tudós várakozásra. Minden fény és kijelentés ellensége a csendes örömeknek.

Döbrentei és Wesselényi legrégebb barátim, s mégis nagyon haragszom rájuk. Őket szívből kértem volt, hogy megválasztásomat fordítsák el rólam, s mégis ők azt nem tették, s talán éppen ők is elémozdíói voltak.

Sokat tűnődöm, ha a diplomát elfogadjam-e? Ha elfogadom, kicímerezett tudósnek néznek egész életemben s minden ember tudós munkát és tudós beszédet vár tőlem. Pedig engemet, az úgynevezett tudós conversatio nagyon fáraszt, s azt sem tudom, ha írok-e még valamit kiadás végett! Ha el nem fogadom, hihetőleg gorombaságnak s kevélységnek veszik a választók s tudós bolondnak fognak tartani.

JANUÁR 13KÁN

Országgyűlésünk dolgai mindinkább bonyolódnak. A legszebb indítványok elhullnak. A szabadelvűeket üldözés s ijesztgetés fenyegeti. Árulás, visszavonás, rettentés, megvesztegetés s minden nemtelen eszközök játékba vétettek. Megcsalódtam hazám morális erejében; alig van tíz ember, ki értené, mit kell tenni. Nincsenek morale principiumaik, melyek körül forogjanak s mégis örökre azon egy pontra térjenek vissza. A nagyobb rész, még csak módiból, önhaszonból, ravaszságból liberális. Kevesen gondolkodtak komolyul a szabadságról, annak szelleme nem vált még vérré bennök, s lehet-e többet remélni törvényeink mostani állásában? E nemzet soha nem fog elémenni a rendes reform útján! Külső vagy belső meg rázkódtatás, sanyargatás és ínség kell, hogy felébredjen bűnös henyeségéből.

Wesselényi Miklós különös jelenet az országgyűlésén. De ő nemzünknek korán van születve, mint II. József volt. De mégis oly hasznokat fog tenni - nem nekünk, hanem a jövő generációknak -, mint József tett. Neki vak ellenségi vannak és lesznek, személyesen és elveinek, s ez a história szerint igen természetes. Ő nem azok közül való s nem is akar az lenni, kit minden szerethessen. Neki egy nagy hibája van a politikai pályán. Azt hiszi, hogy az oratori tactikát nagyon érti, s van is oka azt hinni a momentum behatásai után. De nem akarja elhinni, hogy ravasz ellenséggel áll szembe, mely minden oratori tactikáját hátulról gúnyoló nevetéssel teszi semmivé. Nem akarja hinni, hogy ellensége, amely ostoba, éppen oly ravasz is.

JANUÁR 15KÉN

Ó, hazám, mikor lesz vége e kínos aggódásnak miattad? Derengsz néha szép reményt, sugárzasz néha szép jövendőt s oszlani látszanak fellegid. És megint új robajjal dúlnak feletted zivatarok s elborulsz és a zsarnokságnak újonnan kigondolt fortélyra riaszt fel álmunkból. Ah, ez valóban fárasztó élet, ez, a reménytelen szerelmesnek gyötrelmes élete.

JANUÁR 18KÁN

A reggel Wesselényi Miklós egy levélben azon kére, hogy szállásomon maradjak. Mivel a Közép Szolnok vármegye Casino követséget küldött hozzám, egy billikomot általadni nekem. - E tárgy iránt ez előtt néhány

héttel hallottam volt annyit, hogy Közép Szolnokban munkám sokak figyelmét magára vonta s az ottaniak egy billikomot készíttetnek nekem megtisztelésül. De engemet illetően a dolog, szégyelltem tovább kérdezősködni iránta. A levél meghozója azt is mondá, hogy a követség számos tagokból áll Wesselényi vezetése alatt, s ő fog beszédet tartani a billikom általadásakor.

Soha nem tudnám leírni azon különböző érzelmek elegyedését, melyek e hírral megleptek. Oly aggodalom s oly remegés fogott el, hogy hirtelen bezártam ajtómat, gondolkodni, mitévős legyek. Azt határozám, hogy elbúvjak a követség elől vagy szekeret vegyek s mindjárt falura induljak, vagy megizerjem hirtelen rosszullétemet. Mindenfelé haboztak gondolatim; el voltam fogódva. Átkoztam az autorságot. Miként álljak annyi ember eleibe? Mit mondjak nekik, ki nem tudom feltalálni magamot közhelyen? ki rossz orátor vagyok? s éppen most, midőn csak én vagyok kitűzve a figyelemnek, s minden ember csak tőlem vár valami különöst hallani?

Aggódva tekintgettem ki az ablakon, segedelmet várva valahonnan. És íme közelget a csoport szállásom felé tartva, úgy tetszett, mintha a kalpagokon ingó tollakon a tenger hullámain látnám felém hömpölyögni, s mintha süllyedni érzeném magamot. Wesselényi elől jött a billikom hozzával. Megtölt szobám emberekkel s én álltam előttök, mint egy megítéltetett.

Elkezdett Wesselényi szólani, de oly innepélyes arccal, mintha ő nem volna most az én gyermekkori barátom, mintha egy idegen állana előttem. Beszéde hosszú volt, de tartalma fonalát nem tudtam fenntartani, hogy aszerint felelhessek vissza. Én azalatt csak érzelmeimmel foglalatostkodtam, s midőn a rám halmozott dicséretetek fordultak elé, akkor még zavartabbak lettek belsőmben az ezerféle indulatok.

Rám jött már a sor felelni. Hihetőleg, kik beszédem figyelemmel hallgatták, nem találhattak abban igen sok logikai rendet. Eldúlva volt belsőm, s amit mondtam, azok remegő érzélem szaggatott kifejezései lehettek, miket azon renddel soha nem tudnék elmondani. Beszédem közben Wesselényire pillantottam s könnyel ragyogni láttam szemét. Úgy tetszett, hogy megint gyermekkori barátomat látom benne, s ez a pillanat annyira megzavart, hogy különböző töredezett habozások közt, félbe kellett szakasztanom beszédemet.

A követség elmente után egészen kimerülve éreztem magamot. El voltam bágyadva testben és lélekben, mint egy hosszas terhes utazás után. De e lankadtságban mégis kimondhatlan jól éreztem magamot, hogy megint egyedül lehetek, hogy nem kell tovább küzdenem indulatim habozási közt. Mintha egy soká hordozott terhet raktam volna le lelkemről. -

Dicsőségnek csiklandó örömei, nagy procentekkel fizettem meg én mindig elreppenő kellemiteket!

Estve nagy vacsorát adott Wesselényi a követség tagjainak, hol megint én valék kitéve a pohár köszönések tárgyául. - A követség beszédeinket írásba kívánta, hogy küldőinek számolhasson megbízatásáról. Ez megint nagy baj volt nekem, mert nem voltam képes oly renddel leírni, mint beszéltem. Próbáltam tehát írni oly formát, mint homályosan emlékezhettem az általam mondottakról.

JANUÁR 25KÉN

Tegnap estve Casino közgyűlése volt. Gyergyaival törvényjavaslatokat készítettünk vala, mint biztosok, s azok most vétettek fel. Sok elhullott javaslatinkból, mik éppen a Casino fenntartása érdekét, pénztára alapulását s elaljasodásából felemelését tárgyalták. A magyar nemes emberek nagy részének szörnyű csalfa megfogatja van a szabadságról. A törvénynek azon philosophiája, hogy csak akkor lehet biztosítva szabadságunk, ha magunkat lekötelezzük egymás szabadságát nem sérteni, éppen nem fér fejökbe. A magyar a társasági viszonyokbeli törvényes lekötelezést szabadsága sérelmének tekintti, s mivel törvényei szerint a közönségnek semmit nem tartozik fizetni, ezen törvényes igazságtalan elvnel fogva, a közintézetekre sem könnyen fizet. Ő szégyelli a takarékoság elveit is; nagylelkűsködni akar, de nem szeret fizetni. Szabad akar mindenütt lenni, mert ő szabad nemes ember, s társa szabadságát mindenütt bántja. Csinos, pompás, ötöt kímélő társaságot óhajt, s ő betyárkodik s trágárság beszéde tárgya. Elszomorított ezen liberális-despoták, fényes-szegények s szabad-betyárok vitatása.

Ezen gyűlés Gróf Bethlen János helyett engem választott meg igazgatónak; de azt nem volt kedvem vállalni s déprécáltam, mert érzem, hogy a Casino hanyatlani kezdett tónusát sok kedvetlenség nélkül nem vagyok képes helyrehozni. A Casino nekem soká kedvenc ideám volt, attól igen sokat reméltem. Annak felállításán sokat fáradtam, sok rágalmat s gorombaságot nyeltem el. Azt hittem, csak a kezdet bajos, de practicai folyamatja mindinkább csüggeszt.

JANUÁR 26KÁN

Eltemetők Pap Gábort, kivel 22 esztendő óta, tanuló koromtól fogva, álltam ismeretségben. Egy becsületes, jámbor, igyekező polgár volt, kinek

boldogulásán szívemből törekedtem. Háza nekem pihenés menedéke vala. Hivatalbeli feszes, fás s hideg társalkodású helyzetim után, naponként befordultam hozzája néhány minutumra. Egészen otthon találtam magam nála; semmi társasági viszony nem genierozott; köszöntem, vagy csak ceremónia nélkül beléptem, búcsúztam, vagy senkitől észre nem véve eljöttem, az mindegy volt köztünk. Így hullnak el régi ismerősim, s mely baj már elhúlt szívvel újabbakat szerezni. Nyugodjanak békében poraid, becsületes, jó ember!

JANUÁR 29KÉN

Wesselényi fellépe az országgyűlésen egy nagy következésű indítványával. Miután a napló nyomtatását betiltották s hiába volt a nemzet jussaira hivatkozás s minden kérelem, ő senkinek sem szólva, lytographiai köveket hozatott, s a napló nyomtatását január 1ső napjától kezdve szállásán megindította. Mely nagy volt a meglepetés, midőn beszéde közben kitakarta a napló már kinyomtatott első ívét, s felmutatta a gyűlésnek. Határtalan öröm lepte meg a gyűlés nagyobb részét s halálos remegés a szolgálkúeket. Az indítvány elfogadtatott, s ő a sajtót a nemzetnek adta. A legelső próbaívet én is bírom, melyet igen nagy kincsnek tartok, mert ezen szép merészségnek bizonyosan nagy következései lesznek. - Estve Gyulai Lajos ívet bocsátott a Casinóban, hogy Wesselényinek ezen szép tettere egy billikomot nyújtsunk.

FEBRUÁR 1SŐJÉN 1835

A viadaliskola nagygyűlését tartottuk. Megint megválasztának igazgatónak, s ezt örömmel fogadtam el. Ezen iskola létezésére s sikeres haladtára gondolás mindig valami kedves s nyugtató érzelem nekem. Mert tudom, hogy ez az én igyekezetem után létez, s én eszközlém ennyire gyarapulását s megalapítását. Sokat bajlódám, míg rábeszélhettem némeleket, s magamnak is kevés vagyonomhoz képest sok áldozatomba került. Kendeffi vala ebben nekem nagy segédem, s nála nélkül bajosan is boldogulhattam volna. Szegény Kendeffi! Ő Shakespeare-i ember vala köztünk. Planumaimmal mindig háta mögé bújtam, s az ő óriási lelke sokat létre hozott, mikből én sokat nem tehettem volna nála nélkül.

FEBRUÁR 4KÉN

Néhány nap óta nem akarnak országgyűlést tartani. Az emberek suttognak, hátra vonulnak, remegnek, s senki nem tudja, mi lesz. Azt rebesgetik, hogy a gyűlést eloszlatják s Ausnahms-Regierung lesz. Ez nem újság a világ históriájában s az Erdélyében sem. Básta, Heister, Caraffa etc. mind ismeretes nevek nekünk. A Coup d'État, kedvetlen ugyan a jelenkornak, de a jövőndő mindig szokta áldani.

FEBRUÁR 6KÁN

Minden kaput katonaság foglalt el töltött fegyverrel. Azt suttogják, hogy kemény rescriptumok érkeztek, az ország gyűlése minden tette cassáltatik s eloszlatják; ha nem akarnak oszlani, katonaság fog az országházára rukkolni. - Felgyűltek a rendek tíz órakor, olvassák a jegyzőkönyvet, utána az elosztató rescriptumot, mely tele van törvénytelenések elészámlálásával s fenyegetődzésekkel. Az olvasás bévégeztével az elnök odahagyja székét, hiábavalók különböző felkiáltások, hogy ez törvénytelen elosztás módja.

Ugyanekkor a Gubernium is egybegyűlt, ott is olvassák ezen rescriptumot és még egy mást is, mely azt tartja: hogy mivel az ország rendetlenségbe jött, királyi biztos neveztetett ki, s ennek teljes hatalom adatott letenni s felvenni minden tisztviselőket, s mindent cselekedetni, mit jónak lát. A marchalis székek betiltatnak, s minden csak a biztostól függ. - A katonák még mind foglalva tartják a város kapuit körösded. Réműlés fog el mindeneiket, hogy önkényű igazgatás állott fel. A követek egy része azonnal készül elindulni. A többek protestációról gondolkodnak, de nem lehet egybegyűjteni őket. Minden ember csak önmagával van elfoglalva, s mint egy közönséges égéskor, csak arról gondolkodik, hol menthesse meg személyét s vagyonát. Sok ember leveti az álorcát, s szélnek fordítja köpenyegét. A módi, a ravasz s a kétszín liberálisok rohannak az új igazgatásnak hódolni s jelteni tetteik megbánását. A servilisek triumphussal járnak s fenyegetődznek. Alig van néhány, ki megtartotta eszméletét. A história senkinek nem jut eszébe. Mindenekben közönséges annak megvalósulása érzete: hogy nincs erőnk, gyengék vagyunk, és gyávák vagyunk. Mely képek ezek egy festőnek s psychologusnak.

Egész nap jártam széjjel, ismerősimmel találkozni s a dolgok folyamát figyelmezni. De elfajlódott, elkeseredett érzéssel jártam. Láttam népmozgásokat Párizsban és Belgiumban; láttam a Júliusi revolúció kö-

vetkezéseinek habzásait, de azok nem érdekelvén engem, hideg nézőnek maradtam, s azt hittem, hogy hazámban is hideg tudnék maradni. De egészen másként tapasztalom itthon magamot; dülva van belsőm, a jövő minden kedvetlenségével áll előttem, s fáj, igen fáj hazám sorsa.

FEBRUÁR 7KÉN

Gyakran megfordultam Wesselényinél. Az ő sorsa az enyém is. Őtet igen féltem, mert ellene vannak leginkább felbőszülve a servilisek. Figyelmeztem minden léptét, nyugtalannak látszott ő is, de nem elcsüggedve. Drága reá nézve minden pillanat, mert minden pillanatban várni lehet a rárohánást. Jovaltam neki teljes szívemből, hogy menjen, vonja félre magát egy ideig, s ne játszodja Egmontot. De nagy csudám volt, valahányszor Wesselényihez mentem, hogy máskor mindig tele találtam szobáját, s most alig egy-két ember néha!

Délben egész pompával felment a királyi biztos a Guberniumba. Az utcán s a Gubernium körül sok néző állongott. A tanácsosok eleibe jöttek a grádics aljáig, ott hódolni nekie. Az alsó personálénak is rendelés volt tőve, hogy mindenki a tornácokon álljon a pompa nevelésére. A tanácsban felolvastatott a biztos rescriptuma, melynek erejénél fogva az ország igazgatása határtalanul rábízatik. Soha ellenkezőbb arculatokat nem láttam, mint a biztos felmente és lejtettek! Mindenki némán állott, de egy résznek rejtett öröm sugárzott arcán; a más bánatja mélységét látszott boncolgatni, és megint a más rész, a Homerosz Achilleséhez hasonlított, midőn Patroklosz megöletése után bódulva forgatta könnyezni nem tudó szemeit, - és megint egy nagy rész ott állott, semmisége érzetében egybezsugorodva, bárminő sorsnak jobbágyi alázatossággal meghajtani nyakát.

Estve elbúcsúztam Stuler nevű lelkes ifjútól, ki legelső volt a lesújtásra kiszánva. Neki még az éjjen menni kellett, mert a városi tanácsnak ki volt adva a rendelés elfogatása iránt. Ittléte alatt gyakran találkoztam vele, kellemes, könnyű s a legegyszerűbb társalkodási módja mindig a franciákra emlékeztetett. Midőn szekérbe ült, nagyon meg voltam illetődve sorsán, s sóhajték, hogy talán némelyikünknek is ily sorsunk lehet nemsokára.

FEBRUÁR 8KÁN

Elindult Wesselényi. Akaratból nem mentem hozzája búcsúzni; nagyon el voltam érzékenyülve. Mintha egy nagy teher esett volna le szívemről, midőn megtudtam, hogy szerencsésen elmehegetett.

És most már magam sorsáról kezdék gondolkodni. Szobámban maradtam egész nap, számot vetni magammal. Mind elésorolám politikai bűneimet. Megfeszítettem emlékezetemet, hogy ötesztendei politikai tetteim, írásaim s beszédim még egyszer megvizsgálhassam. Azokat elébb egyenként a törvény szoros értelme szerinti bíráló alá vettem, ítéltém, mintha idegent ítélnék, - s magamot hazánknek akármely igazságosan magyarázott törvénye előtt tökéletesen tisztának találtam. Azután egy hártalan önkény széke előtt képzeltem magamot, s érzém, mennyi oldalról vagyok megtámadható, mint magános szegény ember, mint hivatalbeli s mint író.

De a megítéltetésig tenger aggodtatáson láttam magamot keresztül hurcoltatni. Lépteim után láthatatlanul leselkedtek egy fekete csoport zsoldosai. Minden nyomon éreztem jelenlétöket, barátim s jó ismerősím közt, minden társaságban s magános elmélkedésím alatt, sőt íróasztalomnál is hátam megül belékacsintgatni papirosamba. A legközönsége-sebb kifejezésimnek ezer rejtett magyarázatját adták. Lassanként kezdetek dolgaim elakadni, láthatlan erő dolgozott terveim ellen: elhidegült s gyanakodó arc állott mindenütt előttem. Elnémultam a társaságban, mert mindenikben ellenségem lappanghat. Olykor szolgálai félelem verte le lel-kemet, s olykor dühös kifakadásra lobbantam, - de nem volt ki ellen. Kívántam megvívni ellenségeimmel, de az nem állott elé seholt. Kívántam nyílt szívvel s ártatlanságom egész érzetében menteni magamot a vádak ellen, de a vádló nem volt seholt, a vádat senki nem közölte velem. Rágalom harapdosta mindenütt nevémet, költött bűnök büntetése ijesztgetett és senki nem tudta származásuk kútfejét. Végre egészen megnémultam, gyűlöltem az embert, s e hazában, melyért annyit égek, annyit szenvedek, boldogságomra minden kinézés el volt vágva, - s így éltem a bizonytalan-ságnak legkínosabb életét.

Végre a zsarnok palotájába idéztettem, titkos parancs által, titkos ajtón vezetettve bé. Egy fekete könyvre hivatkoztak ellenem, de a vádat senki fel nem olvasta, s vádló senki nem volt. Oltalmazásnak nem adatott hely; a büntetés kimondatott, s nem volt kihez appellálni. Hiában horadtam fel ártatlanságom, hiában kértem a törvény és igazság kiszolgáltatását, arra senki nem figyelmeztetett. Megfosztva álltam mindentől az életben, meggyalázva, elzárva a szabadságtól s a zsarnok által kigondolt minden lelki és

testi kínoknak alája vettette. És láttam végre magam előtt a büntetéseknek legrettenetesebbikét is, hogy - hazámból bűjdosnom kellett!

De mit vétettem tehát? Vétkem-e: hogy sok esztendei elmélkedésim, itthon és más nemzeteknél tett tapasztalataim után, a józan észem s a természet törvényein alapult constitutivális kormányt óhajtottam, hol a király is csak első tisztviselő s nem népe zsarnoka legyen, hol a törvény minden lakost egyformán védjen s hibájában egyformán büntessen, hol csak a törvény uralkodjék kérlelhetlen keménységgel, s nem senkinek önkénye? Vétkem-e: hogy fáj nemzetemnek hátramaradta, demoralizáltsága, nyomatása s elmecsevészettsége? Igenis, gyermek korom óta örökös vágyam, törekedésem, álmom, minden érzetem s gondolatom csak az volt, hogy e nemzet felemelkedjék. - Utáltam minden privilégiumot, monopóliumot és megkülönböztetést. Utáltam az aristocratia cudar gögjét, s ahol lehetett, nevetségessé tettem. Gyűlöltem a bürocratia pedantságát, a tisztviselők kevély zsarnokságát, s azt felfedeztem s ellene szitkozódtam. Tettel, szóval s írásimban terjesztettem minden demokratiai elvet. Elszórtam a külföldről hozott minden szabad intézetek magvait. Vértzett szívem hazámbeli embertársaim egy részének rabszolgai nyomatásán, mellettök harcoltam a feudalizmus ellen, s az egész nemzetet kivétel nélkül egyforma szabadnak óhajtottam. Hazám nyelvéért éltem, haltam, s azt, mások nyelve elnyomásával, hazámban uralkodóra emelni, egyetlené tenni igyekeztem, s minden lakost szabad magyarrá lenni óhajtottam. Gyűlöltem a hideg cosmopolitizmust, mely a nemzetiségnek legnagyobb mótelye. A túlságig megvettem azokat, s bosszúsan gyűlöltem, kik nemzetem éléhaladtát, mívelődését és nyelvét akadályoztatták, vagy az iránt hidegek voltak. Háládatlan cudaroknak tartottam, kiknek nem a nemzeti nyelv volt szívök és társalkodások nyelve. Kacagtam az uralkodás kegye és fénye után alacsonyul mászókat. Az emberiség legundokabb fajzatának tartottam a vallásos bigottakat, bármely felekezetből is legyenek, s csúfság s megvetés tárgyává kívántam tenni. Gyűlöltem a papságnak azon fajtát minden vallásban, mely a polgári élettől különvált státust akar formálni; a józan philosophiát, az elmének szabad reptét s a polgári szabadságot örökösön tipró ezen hydrát egész erőmből kívánnám letapodni. És istenemet nem imádtam vakon, s nem azoknak írásuk és tanítványok szerint, kik éppen oly tehetetlenek, mint én. Istenemtől nem rettegettem, neki nem hízelkedtem, előtte nem mászkáltam, gyermekkorom óta formába öntött imádsággal soha nem folyamodtam hozzája, hanem jóllétem vagy bánatom közt, templomban vagy mezőn, midőn csupa önkéntes sugallás által jött, felsóhajtottam, lelkemet egészen kitártam előtte s folyamodtam hozzája, mint legmeghittebb barátomhoz.

És ezek az én politikai vétkeim summáson. És bármely ki nem tetsző pályán, bármely szűk körben, homályban és szegénységben éljek is, valamely eset által magamra vonhatom a rágalom s önkény figyelmét, s bé leszek sodorva a megbélyegzettek közé. De mit tehet velem akármely önkény is, hogy e vétkeimből kigyógyítson? Megfosztat hivatalomtól? melynek feláldoztam egészségem, vagyonom s ifjúságom munkás korát. Megfoszthat mindenemtől? s koldusnak taszíthat ki a világra? De nem foszthat meg lelkem erejétől s szegénységem büszkeségétől; izzadva kerestem eddig is kenyeremet, ismerem a sanyarúság s szükség szigorú sorsát is, s míg egészségem tart, akárhol kivívom élelmemet. Töszurdalásokkal kínozhat? elveheti szabadságom s életemet is? De nem veheti el lelkem ismerete nyugalmát s azon tiszta és szívemet büszkén emelő öntudatomot, hogy csak a jót és igazat, csak a közjót és hazám boldogságát óhajtottam. Én tisztán állok istenem és lelkiismeretem előtt. Nem akarom szégyenleni magamot önmagam előtt, és soha meg nem tagadom eddigi érzésem s gondolkodásom módját.

FEBRUÁR 10KÉN

Akármerre menyek, elborult arcokat s magukba vonult embereket látok. Mindenütt csak egy tárgy szomorú boncolgatása. Több lelkes hazafik elbúcsúztak hivatalaiktól; az ország ily törvénytelen állásában nem akarnak szolgálni. Főispányok: Haller, Ugron, Degenfeld, Bánffi László és Ádám s Mara. Tanácsosok: Zeyk és Kemény, egyszerre mondtak le, és még többen a vármegyéken. Mely lelki erő! Mely szép hatalma a közvéleménynek. A ti példátok, lelkes emberek, hatalmas erkölcsi tanúsága leszen a maradéknak. Több tisztviselők elbocsáttatását hírlelik. Többeket neveznek, kik fiscalis actio alá ki vannak nézve. Wesselényi ellen elkezdett az esketés. A servilisek rohannak, csúsznak, másznak az új igazgatásnál valamely kegyelmet nyerni. Ez a valóságos halászat a zavarosban.

FEBRUÁR 11KÉN

Nem pirul-e soha szebb hajnala a magyarnak? hiába dobogott-e érette ennyi szív? hasztalan volt-e ennyi tiszta szándék, ennyi buzgó igyekezet? és a még tiszta lelkű ifjúságnak annyi szent hevületi is? És, ó teremtő, imádságinknak buzgó felfohászkodásit sem bocsátottad-e zsámolyod eleibe! Mi csak a te örök törvényeidet, a természetnek szent törvényit akartuk visszavívni magunknak. Mi csak az igazságnak szent uradalmát óhajtot-

tuk. Mi csak szabadok akartunk lenni, hogy a szabad embernek tiszta há-
lája dicsőítsen tégedet. És íme, ó teremtő, megcsüggedve ingadoz hitünk.
A mi türelmünk lankadoz, s hibáztathatsz-e, ha sújtolásidnak hosszas sú-
lyos szenvedése alatt elfáradva, a kétségbeesettnek elkeseredett pillantá-
sival tekintgetünk fel hozzád, enyhületet - vagy vesztet kérni.

16A FEBRUÁR

Mondák nekem, hogy a Nagyenyedi Casino Gr. Széchenyi Istvánt első
tisztületbeli tagjának választotta, s megválasztotta még Professor Méhest
és engemet is. Becsülöm az enyediakat s alsó-fejérbelieket, mert ezen
vármegyében sok intelligentia van s mindig sok erőt mutattak a Constitutio
fenntartása mellett. Gr. Széchenyivel érvén ezen megtiszteltetés, úgy tet-
szik nekem, mintha úgy állanék ezen nagy ember mellett, mint egy
Pygmäus.

18IK FEBRUÁR

Olvasám az újságban is, hogy a N. enyedi Casino tagnak választott. De
mire ily nagy lármát csinálni a dologból? Mostanság annyit fordulgván
elé nevem az újságokban, mindig pirulok, midőn olvasom vagy más említi,
s nem merek az újságokról szólni, míg más posta nem érkezik.

Gondolkozám, mi lehet utazásomban, mely mégis sokak figyelmét ma-
gára vonta? mert azok oly mindennapi ideák Amerikában és Angliában, s
oly sokaktól elprédikáltattak már, hogy szinte a közönséges ember is tud-
ja, s előttem is most éppen mindennapiak. Úgy látom, kevés magyarnak
volt módja vagy kedve Amerikára fordítani figyelmét s az errőli munkákat
olvasni, s mivel én a sokaktól mondottakat egybesummáztam magyarul,
ez teszi az érdeket. Meglehet, sokak csalódását elrontanám, s
authorságom becse is alább szállna, de mégis szeretném valamely írás-
ban megvallani a publicum előtt, hogy az egész munkát csak a szemrehá-
nyástól való félelmem szülte. Míg nem utaztam volt, mindig szitkozódttam
azok ellen, kik utaznak s mégsem írják le utazásukat, s sok másoktól is
ezt hallottam. Mármost beléhozám magam a kelepcebe, s gondolám,
minden ember méltán fogja szemedbe lobbantani, hogy te is a szóvitézek
közé tartozol! - és írák, amit írtam, bizony nagy részént a számadás fé-
lelme miatt. Örvendek már, hogy keresztül estem rajta s nem rosszul ütött
ki a dolog. Sok emberismeretet szereztem általa, nemigen találtam bizo-
nyosabb scálára az emberek esztét és érzelmét kitalálni, mint azon kérdé-

sek, melyeket tesznek némelyek holmi tárgyak iránt, melyek utazásomban előfordulnak; ezekből valóban egy szép dialógus gyűjtemény lenne. Próbálni fogom majdég néhányat feljegyezni belőle, mert némelyeket kár elfelejtenem. Legnagyobb részének a hajótörés s tengeri veszedelmek tet-szenek, - és az emberiség jussai kihirdetése oly kevesek előtt figyelmes! mely nekem legérdekesebb s a többi csak ráma e körül.

19ÉN

Hallom, Wesselényit évocálták már a jövő periódusra a tábla eleibe, személyes megjelenésre. Veszteni fog ő bizonyosan, ha angyalok oltalmaz-zák is. Ő sok embernek adott fricskát az országgyűlésén, s ha doronggal költ volna fel ellenök, azért még csak megbékülnének fájdalmuk múltával, de a fricskát azért szégyellik, mert nem tudták visszaadni, s rejtett bosszujoknak éppen jó alkalom ez, legalább bégazolni ötöt, mint a liliputi-ak Gulivert.

FEBRUÁR 26KÁN

Hiába kezdek akármihhez, mintha egy titkos ellenség követne minden lép-ten. Nincs seholt nyugtom, s künn is mindenütt komor és nyugtalan embe-rekre találok. Írás, olvasás mind zavar. Mintha egészen ki volnék merülve. Testem is nagyon kezd szenvedni. Mely nyomorú az ily létezés!

Te, ki a menedékért esdeklő szabadságot küszöbödről elrugdostad! Egy nemzetnek örömeit megmérgeztetted! A hazáért dobogó szíveket jégkezeiddel marcangoltad! Ki az ifjúságnak poétai álmait rablánczörge-téssel rebhentetted fel! Az erényt ostorral üldöztetted! Te, ki az elnyomatás-ban nyögött észnek felreppenését pórázoddal rángattad vissza, - és ki - még az imádság útját is elállottad! Átok legyen emléken, vad zsarnok! Káromkodjék a magyar, midőn nevedet említi - és pökjék sírodra!

27IK FEBRUÁR

Vettem az enyedi Casino levelét tiszteletbeli tagságom iránt, melyre kö-vetkezőt válaszoltam: Ha a közjónak buzgó óhajta s a haza boldogabb léte olykori felsugárzásán együttörülés just adhatnak oly becses megkü-lönböztetést elfogadhatni, mellyel engem e nemes gyülekezet közelebbi februárban tartott közgyűlése határozatánál fogva megtisztelni méltózta-

tott, úgy életemnek legkedvesebb örömei közé számlálom, hogy ezen társaságnak tiszteletbeli tagjává lehettem.

Az életnek szebb szenvedelmei közt egyik sincs annyi epesztő aggodalomnak s annyi lebágyasztó akadályoknak kitéve, mint a köztárgyak iránti vonzalom. Szűk kört szabott nekem a végzés e pályán s csak a tiszta szándék s buzgó óhajtásig terjed hatásom, s mely nyugtató öröm e kis körben is megérdemelni ily hazafiak figyelmét.

Fogadja el.

MÁRCIUS 6KÁN 835

Elfutott híre, hogy a császár megholt. Furcsa nézni az embereket ezen hírre! Mint midőn a tündéres-varázslatos játékszíni darabokban egy percben változik hely és személyzet, oly forma jeleneteket láthatni. A szerepek merőben meg vannak cserélve. Kik néhány hetek óta búsongó képpel s bennrejtett fájdalom vonásával járdalának, most felemelt fővel, sugárzóbb szemekkel s reménytelve tekintgetnek széjjel. Valamelyiktől azt is hallám, hogy mintha a nap is visszakapta volna régi fényét. Kik pedig járnak eddig felemelt fővel, lenézve a megvertekre, megdöbbenve vonulnak most egybe s járnak rémült megalázkodott képpel, mint a római triumphator szekere mellettiek.

De meddig tart e szerepek megcserélődése? Ha nem a rabnak szabadságróli rövid álma-e ez, melyből láncai zörrenése rebbenti fel? Az új trónusra lépés napja nagy lotteria vonás napja a nemzeteknek!

Azt mondják, Ferenc császár becsületes, jó privatus ember volt, s sok házi erényei voltak. Azt mondják, hogy Erdély iránt hozott kemény határozatit nagyon bánta volna, ezekkel képzelgett betegségében s siettette volna halálát.

De a históriának minő pálya az ő élete s időkora? mely nem elégszik meg a negativus erényekkel s a positivusok hiányát égő ecsettel festendi ki. Ferenc 1792-ben lépett thronusra, s mégis uralkodását 1780-ban, Mária Therézia halála után kezdette. A közbeesett 12 esztendő, az ausztriai ház örökösön egyforma elveiből kicsapongás volt nekie. Azon évek az annalisokból mintha kitöröltettek volna; azoknak lassanként semmi nyoma nem maradt meg, a József szobrán kívül. Szegény József! Korán éltél te a magyar nemzetnek! Most a sírból is kiásnók kezeinkkel elveidet, egyen kívül! Amit te erővel ránk akartál tolni jovunkra, azt akkor kárhuzatosnak tartók, s most erővel fel akarjuk venni, s kárhuzatosnak tartják nekünk.

Nem emlékezem a históriából, ha a biblia elterjedése előtt állott-e azon elv: hogy a királyokat az isten rendeli, felemeli s leteszi, s ők e földön az

isten helytartói? Úgy tudom, hogy legalább mint *juris publici* kérdés nem állott, s ez a pápa istentől küldetésével egy származatú.

Köszönik igen szépen ezen elvet Neró és Caligula, Robespierre és Cromwell, Báthori Zsigmond és Mihály Vajda s több Compánista tirannus társaik. Köszönik Ravailac és Louvell s minden királygyilkosok, királyúzóok és rebellisek, mert minden tettök Isten munkája volt.

A régiek gondolkodása volt-e tehát bolondság: hogy csak az lehet király, ki legérdemesebb? vagy a miénk-e bolondság: hogy csak az lehet király, ki annak születik? Vallásos egy kérdés! Ha igaz, minden felekezeztűek magyarázatja szerint, hogy a keresztény vallás porban alázkodást, magamegtagadást, vak engedelmességet s a kérkedékeny ész megvetését kívánja, s a boldogság pontját csak a síron túl tűzi ki, - akkor a határtalan monarchia legközelebb áll a keresztény vallás kívánatához. Akkor ti görögök és rómaiak, angolok és franciák, és ti makacs amerikaiak, s ti mindnyájon, kik az önkény ellen vívtatok, isten akaratjának szegeztek ellene magatokot. Mégis nagy kár, hogy e tárgyról nem lehet nyilvánosan értekeznünk bajonette nélkül. Mert a míveltebb észnek más megfoghatja lehet a vallásról s igazgatásról is, s arról ő nem tehet, mert kétségkedni nem akar. A philosophia és vizsgálódó ész valóságos átok némely helyzetekben.

Ferenc császár jó keresztény, emberszerető és jóltévő volt. De mégis egész uralkodása históriája azt mutatja, hogy előtte az ember és monarcha egészen különböző portékák voltak. Születve és nevedve uralkodónak, ő csak uralkodót s engedelmes szolgákat ismert. Örökségül átvett uralkodása elveit híven megtartotta s követte, és talán egész lelki nyugalommal tette azt: mert azoknak származásuk nem tőle eredtek, hanem sok lefolyt századok intézeteiben gyökeredeztek, s mint istentől rendelteteket, talám vallásos kötelességének vélte éppen úgy fenntartani s hátrahagyni. Népei annyi sérelmének, az emberiség jussai lenyomásának, az értelmesedés gátlásának és az ész tökéletes békótkban tartásának nemcsak ő volt egészen oka, hanem a monarchia rendszere. Az ő személyében volt ugyan egyesülve az önkény egész hatalma, hanem az kisugárzott aztán belőle minden tisztviselőre s katonára, le a bakterig. És eszerint vala alatta minden tisztviselő kisebb és nagyobb önkényű uralkodó, s gyakorlaték az önkény kisebb és nagyobb hatalmú plenipotentiáriusok által minden népeinél.

Nincs fájdalmasabb s szerencsétlenebb helyzet, mint midőn önkényű uralkodás alatt is valakinek lelkében a józan szabadság érzelve mégis felébredhet s kifejlődhetik, s fojtogatnia kell kebelében a titkos szép lángot, - és pedig reménytelenül. Mely kesergető kín s elcsüggesztő létezés

azon büszke lélek sorsa, melynek változtathatás reménye nélkül, minden lépten a lealacsonító szolgálai nyomatást kéntelen túrníe, s titkon küzdenie megmérgeített élete szenvedéseivel. És sóhajt, és keseredve kérdezni a jövődöt: ha az emberiség sorsa végig a leszen-e, hogy a népek, mint a portéka és a mezőnek csordái, mindig örökségképpen szálljanak a monarchákra?

MÁRCIUS 10KÉN

Megparancsoltatott, hogy a megholt császárért hat hónap alatt gyászköntösben járjunk s kalapunkban fátyolt viseljünk. Utálom a kétszínkedést, s mármost utáljam hat hónapig magamot. Eszembe jut a Gessler kalapja.

MÁRCIUS 12KÉN

Balog Pál barátomat megint itt láttam már néhány nap óta. Valahányszor látom őtet mostanság, bizonyos bús érzés lep meg. Egyik ő legrégeb, még tanuló koromtól fogva való barátim közül. Utazásunk alatt még szorosabb vonzalom csatolt egybe. Midőn Kolozsvárra jövögetett, első voltam, kit látni sietett; naponként megfordult nálam, s igen szerettem vele lenni. És most mely változás lépe közinkbe néhány hónap óta! - Megfordul most is gyakran Kolozsváron, de felém sem jön. Elmegyünk egy úton egymás mellett, hidegen köszönünk, szólni akarok vele, de ő mindig siet. Ha máshol találkozom vele, beszédbe akarok elegyedni, de oly fanyalgólag ad néhány kurta feleletet, s megint mással keres dolgot. Nem jön szívből egy szava is, s jól látom, hogy un és kerül engemet. Ez nagyon fáj nekem!

A télen megszólítottam vala őtet, egész kíméléssel, hogy mi oka lehet előttem tetsző búsongásának? Mentegette magát, de oly hidegen s oly rá nem gondolással, mintha jeget rakogatott volna szívemre, s megint elfordult s azolta is mind nevekedik hidegsége.

De mit véthettem neki? Mivel bánthattam meg? Fájdalommal kérdezgettem magamtól s nem találhatom valóságos okát. Még egyszer meg fogom szólítani, s akkor becsületénél fogva szólítom fel, hogy mentsen ki engemet ezen kínos aggódásból. Oly keserű fájdalom az, midőn a hosszas barátságna ily lassú hűldögélését kell tapasztalnunk. Mintha egy haldokló ágyánál állana az ember. Én őt tiszta embernek tartottam, s miként eshetik, hogy ha megbántottam, miért nem szólít meg? A gyanú marcangoló

indulat. Gyanítom egy okát, fájdalommal gyanítom, de nem merem hinni, mert ő tiszta ember volt. Megszólítom még egyszer, véget kell vetnem e kínzó gyanúnak.

MÁRCIUS 14KÉN

Wesselényit convincálta a tábla per non venit. Szolnokhoz kiment a rendelés, hogy személyes leírását küldje bé. Minden ellenei mozdulatok stafétával küldöztetnek egyiktől a máshoz, s titkos consiliumokban hozatnak az irántai határozatok. Az ő sorsa a nemzet sorsa lett. Ha elfogják ily úton s ily ítéletnél fogva, pasquillus a magyar Constitutio.

MÁRCIUS 20KÁN

Új kinevezések történnek a főbb hivatalokra, s oly személyek is neveztetnek ki, kik ezelőtt csak esztendővel is csúfságnak és megbántásnak vették volna, ha azt mondják nekik, hogy ezen hivatalokra még ők fognak kineveztetni.

MÁRCIUS 26KÁN

Döbrenteitől levelet vevék. Mi lelte ezen embert, hogy oly kíméletlenül szúr és bánt, s ellenem támadhat, ki 22 esztendő óta barátom. Soha ily levelet nem vettem tőle, minden sorban látszik a megbántott tudós. Haragszik rám, hogy Bajzára miért nem haragszom, s miért küldöttem könyvet neki. Mégis gyalázatos mesterség a tudósság, hogy legjobb barátinkot is feláldozzuk a celebritásért. Nem hiában irtóztam ezen fajú emberektől; ők is éppen oly irigyek, féltékenyek s gyanakodók, mint akármely céhbeli mesterember. Tegnap egész nap elkeseredve valék; búsultam és boszszankodtam, de mégis inkább búsultam, hogy egy barátomat megint elvesztém. Irtózom válaszolni, de tartozom vele neki s becsületem érzésének. Ha tudósi szempontból fog válaszolni, az nagyon fájna nekem! Barátommal soha perbe nem elegyedem. El fogok némulni, mélyen és fájdalommal elnémulni, s neki soha nem felelek. De arról mindig tisztelettel emlékezem, hogy ő gyermekkoromban engem tanított, vezetett s pártfogolt, s azután 22 esztendeig érzelmeit megosztotta velem. Áldásom kövesse érettel!

MÁRCIUS 28KÁN

Sokat kínozt a Döbrenteinek írt válaszsomra emlékezés. Bár ne tettem volna postára! Igen bánom, hogy ily gorombán írok neki. Mégis ő nem érdemelt ily kíméletlenséget tőlem. De nagyon meg voltam keseredve. Feltettem már sokszor, hogy míg felindulásom tart, ne írjak, kivált levelet. Ezután csak 24 óra múlva fogok felelni, ami fontosabb. Bár becsületes módon megbékélhetném vele. Tudós hidegséggel írta ugyan nekem, s igen bántott, de mégis becsülöm.

ÁPRILIS 20KÁN 1835

Bánffi László meghozta nekem az akadémia diplomáját, a hideg hivatalos levéllel együtt. Felbontám a cifra ládát. Sokért nem adnám, ha e megtisztetés ne érjen. Szerettem volna tűzbe vetni e szerencsétlen celebritás jelét. Sok aggodalomba került e nekem, Döbrentei barátságát is elvesztettem miatta, s szörnyen genieroz, hogy már diplomatikus tudós vagyok.

ÁPRILIS 22KÉN

Wesselényi elfogattatása meghatározott titkos utakon s titkos tanácsokban, s mindenfelé hirdették ki. Győztél sötétségnek csoportja! s kurjongatsz odvadból, hogy őtet kicégérezhetted. De az ő lelkét levérni nem fogod, elveiből meggyógyítani nem fogod! Meggyaláztad és nyakára léptél, de ő mégsem fog a kereszthez mászni előtökbe, hogy kegyelmet kolduljon. Hatalmasan érzem ezt lelkemben, s rettenetesen csalatkoznom, ha ő is így ne érezzen!

ÁPRILIS 24KÉN

Az estve találkozám Burján könyvárossal, mondá, hogy Kassáról bizonyos Vajda Péter munkáját „Pesti Levelek” hozta meg, melyben én is rúttal recenseálva vagyok.

A „rúttal recenseálva” kitévelt nem felejtettem. Vacsorán s egész estve mind azzal bajlódám, s bármint akartam, nem tudtam menekedni az arra gondolkodástól. Az elvektől nem félttem, mert azok önmagukban oltalmazva vannak; de ha személyemet támadta meg? feleljek-e? vagy ne? Nincs kedvetlenebb, mint midőn méltatlan bántás ellen kell oltalmaznunk

magunkot. Az oly emberekről soha nem tartottam sokat, kik kevésbe veszik a bántást, csak azért, mert meg tudnak felelni. Aljas dolog a piszkálás, gondolám, de hát ha mégis oly oldalamról támadott meg, melyet nem szabad elhallgatnom s becsületesem kívánja a felszólalást? Már ez kedvetlen lenne! Ekként tűnődém magamban, s végre elhatározám, hogy ha nemtelen piszok leszen, akkor személyesen igyekezem felkeresni ismeretlen jó emberemet, számot vetni vele.

Reggel korán elküldé Burján a könyvet. Mohón nekiestem az engem illető lapnak. Olvastam, studióztam, minden szó értelmét fontolgattam; megint elől kezdtem, boncoltam, magyarázgattam, s amint valóban nem kevés fáradtság után mysticus stílusából kitalálgathattam az engemet érdeklőket, egészen megkönnyebbedtem. Azután elől kezdtem, a velem együtt megrecenseált szerencsétlen társaim sorsát is látni. A mostani írók, művészek, színészeket rangierozza, areopagizálja, de kivált az újságírókra önti ki mérgét, s jövedelmeiket pontosan calculálja. Ez a legnagyobb bosszúsága! A celebritást nyert íróknak cselédi módon hízelkedik. Tréfás ember Vajda barátunk, s tökéletesen megbékültem vele.

Úgy látszik, hogy munkája nem annyira recenzálás, mint kifigurázni akarás, és hogy

- 1° A pályára most lépett ifjú lehet.
- 2° Magyar Jean Paul akar lenni.
- 3° Magának hírt is, pénzt is akar szerezni.

Az engemet illető kifigurázás pontjait a következőkben koncentráltam:

no. 1° Némely író azt hiszi, nem tudják, honnan puskázik, s sokat tart magáról, míg a gyékényt elrántják alóla.

no. 2° Némely könyv igen kapós, pedig csak a jónak kellene kapósnak lenni.

no. 3° Farkas munkája jól kél, pedig 2 forint az ára. (Ez megint bosszúsága.)

no. 4° A közönség azt hiszi, hogy Farkas utazása utazás után van írva, pedig csak házbeli utazás; azaz költemény.

no. 5° Némely ember reformot akar, pedig nem ért hozzá.

no. 6° A recenzens Farkas egész munkájából semmit sem hiszen, csak úgy hiszi, ha kínozzák.

no. 7° és 8° A többi mysticus allusiók értelmét nem tudtam kitalálni.

Még soká forgatám e könyvet, mindinkább békéltem meg vele, s elhatározám, hogy semmit ne feleljek.

ÁPRILIS 27KÉN

Ma cancellistaságom 19ik évébe léptem. Tanulásom alatt, ezer más kinézésim közt jövődő sorsom iránt, soha meg sem fordult fejemben annak gondolatja, hogy valaha dicasteriálista legyek. Tréfából esküdtem volt fel a cancelláriára, hogy név nélkül ne lézengjek, míg Kolozsvárt leszek, - s íme a tréfa örökös sorsomot elhatározta.

Szerfelett nagy különbséget találok azon idő közt, midőn 1816-ban tanulásmot végezve a világba léptem, és a mostani közt! Azon kor valószínűs henyélés, fényűzés, hiúságokban merengés s minden közdolgok iránti tökéletes elszibbadás s meghidegülés kora volt. Puha érzélgés, be-tyár szilajkodás, aristocratiai gőg, dicsőség az adósságrakásban, éhel halás a köznép közt, pazérlás a nagyok asztalánál, románok s repke írásokból vett tudóskodás, csillámló eszeskedés, apró pletykaságok, a nemzetiség neveltségessé tétele, német nyelv mindenütt, ki a míveltek közé akart tartozni, és lebzselő örökös semmit nem csinálás valának ezen időkor valóóságok bélyegei.

Ily korban s ily körülmények közt léptem ki az iskolából, mentem a táblára 1816-ban, és jöttem Kolozsvárra 1817-ben. Wesselényi házávali ismeretségemnél fogva, néhány elsőbb házakkal s akkor tónust adott ifjakkal ismeretségbe lépve; középszerű vagyon birtokában s az akkor mívelődésnek nevezetett csillámló kitételek mázának is birtokában, módomb volt az idő tarka játékát szemlélni, mely nekem tetszeni kezdett. De kezdetek lassanként foszlani az iskolában ápolgatott szép ideálok nimbuszai is. A nagy tettek után álmodozó, a nemzetiségért égő s az egész emberiséget magába ölelő szív lassanként hiúságoknak nyiladozott meg. Léháskodás váltotta fel az olvasni szeretést. Asszonyokkal érzélgés, dorbézoló hív barátok, városi krónikák, hivatali pletykaságok, hiúskodás s henyé lebzselés levének lassanként foglalatosságim. És ekként sodródám mind tovább a világba s levék észrevétlenül dicasteriálista.

Felrezzentett néha jobb géniuszom, hatalmason számot kért időmről, s elírtóztam semmiségem érzetétől. Vívám akkor egy ideig, s sokat leróvtam az elmulasztottakból. De érzetem, hogy helyzetemet változtatnom kell, különben veszni fogok. Ez már nagy határozatot kívánt, pedig untam lélekölő foglalatosságom, s szívemből utáltam azon szemét collektiót, melynek társaságomat kellett tenni, de az asszonyi szövevények úgy oda gyökerezettek, hogy nem tudtam mozdulni. Végre 1821-ben meghatároztam merészen kivágni magamot e körből, s mentem Bécsbe az ausztriai és a katonai törvények tanulására, új pályát kezdeni. Vasszorgalommal izzadtam, küzdöttem. Átállattam ugyan, mely igen

megcsalódtam választásomban, és hogy e pályán éppen az önkény bétanított machinája leszek, de már visszalépni szégyelltem. Haladtam céloom felé, ámbár keserűn kellett naponként nyelnem ezen gyülevész néptől hazám piszkoltatását s megvettetésemet, csak azért, hogy magyar vagyok. Végre igen megtölt a keserű pohár. Nem tűrhettem tovább. Egy fellobbanásomban kitörtem ellenök, s gyalázatosan elüldöztettem. Hosszas fáradságom füstbe ment, és megint lettem kancellistává, s örökre ideragadtam.

A reggel végig gondolám 18 esztendő alatti megfutott pályámat, mostani leszálott becsemet, jövőre mind rosszabbuló sorsomat, elmecsevészett egészségemet, hanyatló korom, feláldozott vagyonomot, a képzelődés és lelkesedésnek lehervadt virágait, lelkemnek bágyadozó erejét, - és hogy mindezeket kancellistaságomnak áldoztam fel! Mind végig gondolám, s érzem, hogy fogaim akaratom ellen elkeseredve csikorgognak. Bolondnak nevezem magamot, s ha ne szégyelljem önmagamtól, átkozódásra fakadtam volna.

A kínlódásig igyekeztem lephilosophálni nyugtalanságomat, tudom Horatz jegyzését, hogy minden ember elégedetlen sorsával, jól tudom, s nem is disputálok vele. Én is sokaknak prédikálom e szép tudományt, de tehetek-e róla, ha az én betegségemnek csak palliativ cura e szép philosophia?

Volt egy időszak hivataloskodásomban, midőn lélekismereti dolognak tartottam pontosnak, igazságosnak s a legszorgalmasabbnak lenni; akkor kedvelt vonzalmim, szebb szenvedelmeim s időtöltésim hátratételével, esztendőig csak a hivatalnak éltem. S mit nyertem vele? Társaim titkos irigységét s rágalmát ébresztettem fel. Ezzel sem gondoltam, csak kötelességem pontosan teljesítsem. Átállattam végre, hogy minden szorgalom, minden igyekezet semmit ér valamelyik hatalmasabb kegyelme nélkül. De e kegyelmet többnyire a character megtagadásával kelle megnyerni. És vadásztam tehát e kegyelmet is! s itt ültömben pirulok most is, midőn eszembe jut, mely igen elvettem néha magamot a kenyér- és dicsőségkeresés miatt. És hajladoztam olyak előtt, kiket lélekben nem becsülhettem. Helybe hagytam oly elveiket, melyeket kárhóztatónak hittem. Elhallgattam hibáikat. Elnéztem haszonlesésöket. És amit soha meg nem bocsáthatok magamnak - segítettem rágalmazni, kit ők rágalmaztak, kétségkedtem és hízelkedtem hiúságaiknak. S akkor szenvedhető, hasznos, szorgalmas és becsületes ember valék előttök.

De végre megutáltam magamot ily szerepet játszani, s levettem az álorcát. Elhatároztam, hogy inkább szegény és hátratett legyek, mint magamot utáljam. S kiállottam, csak önérzetem oltalmában bizakodva,

pontosan tenni mindent, de senki kegyét nem koldulni. S viszem hivatalomat kedv nélkül s robotos unalommal, de tisztán és lélekismerettel. És most haszonvehetetlen lettem nekik, ultráskodó, politikus, ábrándozó, amerikai bolondságokkal tölt fejú, a liberálisokkal titkon tartó, hivatalt nem szerető s gyanús karakterű vagyok előttök. Egyszóval nem tetszem nekik. Nem tudom, meddig tart, de így nagyon nyomva érzem magamot.

ÁPRILIS 28KÁN

Tilsch kiadta másodszor is utazásomat. Meguntam, hogy annyit trombitáltatik nevem az újságokban s ezt a kalmári kénálkodást. Tilsch elég solide bánt velem, de mégsem engedem, hogy többszer kiadja. Unalmas örökké ezt a tárgyat hallanom.

MÁJUS 2KÁN 1835

Ma van Josephina halálának második esztendeje. Mintha átokképpen bocsáttatott volna rám az idén minden történetim, úgy szövődtek, hogy azok éppen érzelmim dolgát érdekélik s szívemet keserítsék; és mintha szerencsétlenségeim visszaemlékezetei is az idén kettős fájdalommal sajdulnának fel. Kerültem e napnak emlékét, bujdostam előle s küzdöttem a sophizmáknak éles fegyverével lenyomni ez engemet elárasztó képeket. És íme, mintha megbosszultatnék nemtelen feltételem, hogy az ő emlékét ily gúnyoló okoskodással akarom felejteni, vérezni érzem belsőmet. Gyakran úgy tetszik nekem, mintha látnám magamot messziről kínjaimban küzdeni, s igen-igen szánakodom magamon, s nem tudok segíteni.

Az idő talán béhegeszti e sebeket. Sokszor vigasztalom ezzel magamot, s megint megbánom e kívánságomat, s minden keserősége mellett is, olykor ellenállhatatlanul vonzódok e búsongó képen és e vele elmúlton andalogni.

Életemnek legszebb kora, a képzelődés viruló ideje, elmémnek fejledezése, a lángoló tiszta tele szív legboldogabb szaka, minden érzelmnek visszatükrödzése, ah! ezek mind mellette, az ő ismeretségében, viszontszerelme közt, érette élve és halva virultak nekem. Ezeknek csak ő vala tanúja, érette volt s csak ő volt az egész szép élet nekem, s csak én valék az enyimeket felülmúlt szebb érzelmeinek tanúja. És ha képes lesz-e valaha felejteni ezeket? s lesz-e még egy morzsányi maradvány bennem akkor e szívből, ha elfelejthetem, ha megtagadhatom, ha kitörölhetem emlékét?

De miért keserűvel elegyes nekem mégis e visszaemlékezet? Miért látom annyiszor könnyragyogva borongólag reám pillantgatni az ő képét? Miért dereng bűn érzelve is e mennyei róla andalgás közé? Mi az, ami olykor pirító szemrehányás közt lök vissza a legboldogabb reáemlékezés küszöbétől is? Ó, tudom, jól tudom! ismerlek tégedet lelkiesméretnek lán-goló fullánkja; ismerlek a sötét éjben, a napnak ragyogó világánál; ismerlek felrebbenő álmaimban, a nappalnak minden foglalatosságiban; ott állasz bosszúddal az észnek elmerüléseiben, a képzelődés felreppenései közt, az öröm poharának fenekén, az imádságnak felfohászkodásában, - és minden mozdulatomban, minden léptemen. Ah, jól ismerem óriási letip-ró erődöt, s nem küzdöm ellened, míg meg nem eléged szenvedésimet.

A történetek különös szövődése által talán én is siettettem halálát. Nem becsültem eléggé szerelmét, pedig ő csak érettem élt. Sokat bántottam, nem kíméltem érzelmeit, s kíméletlen volt utolsó levelem is, - pedig kimondhatlanul szerettem őtet. Soha nem láttam asszonyt, kiben nemé-nek annyi tulajdona, oly tele szív, oly merész határozatú lélek s annyi ál-landóság lett volna. De boldogságomnak közepette mindig megrendített azon gondolat, ha vajon e tele szív, e férfias ész a házi élet csendes örö-meivel megelégszik-e? s mérgesítve volt örömem. Igenis kitalálta, mi ag-gódtat engemet, s talán érzette azt is, hogy ily hánykodó indulatú, makacs érzelmű embernek nem adhat boldogságot, - és bujdosott előlem, bujdo-sott utánam, örök harcban értem s szertelen áldozatokkal miattam. Bujdo-sott a szabad lelkűek, a büszke érzelműek hazájába, nyomdokim után, s ott lelte sírját s nyugtalan szívének nyugalmát.

Elfáradva érzem magamot, s mégis oly szívszakadva nézek e kép után, mint akinek a sírba leereszkedő kedveltje koporsója után szakadnak szemei.

3IK MÁJUS

Egész nap jártam, utcán és mezőn, céltalanul. Szaggat és marcangol va-lami belől; nincs sehol nyugtom, üldöznek érzelmim, fájdalmas minden emlékezetem, s mégis kedvesnek tetszik. Gondolatim oly halmozva s oly zavarva jönnek, hogy nem tudom rendbeszedni.

Érzem, szívemnek e hosszas fájdalma babonára hajlít; de abban bizo-nyos kesergő örömet lelek. Álmokat magyarázok, nem hihetem, hogy a halál örökre tartson; rendkívüli esetek által őtet megláthatni hiszem, feltá-madni látom, beszélek vele, s minden múlt csapást csak álomnak képze-lek lenni. A szerelem még soha ki nem magyarázott mese. A vizsgálódó

komoly ész előtt? a buzgó imádságnak? a szív forró érzelmeinek? vagy a képzelődés lebegéseinek nyílsz-e meg te, életünk örökös titka?

Ha nem hal-e meg a lélek egészen? ha látandjuk-e egymást? és ha lát-lak-e tégedet? Keresek segédelmet elmémben, keresek a szívnek minden érzelmeiben, és vizsgálom a bölcsek munkáit. Ah, s azok engemet a természet törvényeire, az elhervadó virágra és a sírnak mélységére utasít-nak. Ó, képzelődésnek szent ihletei, fátyolozzatok el előttem az észnek sanyarú bírálattal, hogy enyhületet leljen e szív a vallásnak sugallatiban!

Ha vajon gondolt-e reám halála óráján? ha vádolt-e? nem esdeklett-e engem láthatni? ha nyújtotta-e felém karjait? Vagy oly nehéz-e a végső megdöbbenő óra, hogy még az én képem is kitűnhetett emlékéből a mulandóság több tárgyaival? Már ez nagy kegyetlenség lenne tőled, természet, ily elfásítva szakasztani ki minket a szeretet ölelései elől.

Vittem szívemben áradó örömet s a reménynek szép derengéseit, de vittem a te emlékedet is, örökös csillagként ragyogva messze utaimon. S jöttem haza áradó örömeikkel s a reménynek minden tobzódásaiban, tégedet megint láthatni! És te eltűntél, s nincs már kivel örüljek, nincs ki felé lebegjenek reményim, s hagyád nekem az utánad sóhajtás örökségét.

MÁJUS 4KÉN

Igyekszem néha őtet vádolni, hivatlennek festeni s elhíttetni, hogy ő talán már elhült volt irántam. Mindent igyekszem felhordani ellene, hogy menekedjem ez üldöző emlékezettől. Ah, de megint szívemnek vére fakad utána, hogy ily nemtelenül akarok menekedni tőle, s látom őtet magasságában, búsongó arculatjával felém sóhajtani s kérdezni engemet: „hát ezt érdemlem-e én tőled?”

*

Az észnek sanyarú bírálata sok örömtől megfosztja az embert, - s még a bizodalom mennyei balsamától is. Ha kiönthetném, ha közölhetném másokkal is, mely fájdalom üldöz engemet, talán enyhülnének gyötrelmim. De megengedhetné-e azt az ő árnyéka nekem? s meg-e szívemnek büszkesége? hogy legszentebb, legtitkosabb s legboldogítóbb érzelmeinket, gondolatinknak minden elágazásait s annyiszor áradó fellobbanásait felfedezzem közlekednek, hogy az legyen hideg értekezés, logikai száraz boncolgatás, megítélgetés és mindennapi beszéd tárgya?

*

Ki foghat meg tégedet, ó, teremtő, ki az égnek zivatarait elviszed az áldott mezők éresre viruló gabonái felett, s a szegénynek verejtékét s reményét semmivé zúzod!

MÁJUS 5KÉN

Naponként rosszabbul vagyok, kínos éjszakákat állok ki hátam fájdalmával. Minden dolog ingerel. Újabb fiscalis actiókat rendelnek naponként, s azok mind ismerőseim s jó embereim. Legalább azon ügy mellettiék, melyet én is lelkemből hiszek és vallok. Mikor kerül reám is a sor? Testi és lelki fájdalmimhoz még a rágalom s erkölcsi életem után ólálkodás aggodtatása kelle hogy járuljon?

Szenvedtem ínséget, nyomorúságot, szenvedtem az ifjúság zabolátlan képzelődéseinek szomorú következéseit, szenvedtem az elme nyavalyáinak kétségbeejtésig vitt kínjait, az élet unalmának bágyasztó megtompulását; állottam szemben töltött pisztolyú ellenséggel, és kiálltam az óceánnak felzúdult orkánjai veszedelmét, hol minden percben nyitva volt sírom, - és mindazok a titkos ijesztgetés s a bizonytalanság hosszason hurcoló rebegéseihez nem is hasonlítanak.

MÁJUS 6KÁN

Kevés könyveim iránti végrendeletem megint megírtam. Úgy képzelem a testamentum dolgát, mint aki koporsóját készítteti el. Mi lesz e csudálatos új nyavalyából, mely naponként erőt veszzen rajtam?

MÁJUS 16KÁN BONCHIDÁN

Gróf Bánffy Józseffel Bonchidára jöttem betegen. E hely nekem ezer emlékekkel teljes. Tizenkét esztendő alatt sok kedves napim töltek itt. Enyhület menedéke volt e szép kert nekem, hideg, fabrikai hivatalos életem után, s kevés olvasottságomat az itteni szép könyvtár s gond nélküli itt élt kényelmes napjaimnak köszönhetem.

Szüléim után Bánffy József és Béli Ferencnek éltem legtöbb jótéteményével az életben. Bánffy Józseffel engem a hivatal hozott volt egybe, ki-ben egy nemes lelkű, kímélő társalkodású s a szó igazi értelmében egy valódi becsületes jó emberre találtam. Hivatalban, házánál, emberek közt engem különösen megkülönböztetett, jóságaival elhalmozott, pártfogolt s

mindig egyforma részvétellel volt hozzám. Az ő háza, az ő társasága felejtette velem hivatalom unalmait s hátratétetésem. Eszembe jut Göthének ama szép verse: Klein ist mein Fürst etc.

Ezelőtt tizenkét esztendővel, éppen ezen idő tájban jöttem volt e kertbe Josephinával és szüleivel egy vasárnapot itt mulatni. Akkor ismeretségünk a legforróbb ponton állott, s ez a nap oly tele volt érzelmekkel, szíveinknek új felfedezésével, mennyit egy hosszú szerelemtelen egész esztendő elé nem teremthet. Minden ösvényt, minden fát s minden ülést ki tudok most is mutatni, hol mentünk, ültünk és álltunk. Jut eszembe minden szó, minden pillantás és kézszorítás, melyek annyi temérdek érzést és gondolatot foglaltak magukban. Ah, de mire megint e szívkingzás!

JÚNIUS 2KÁN BONCHIDÁN

Künn valék a kertben, tizednapos kínos fájdalmim után. A betegség hamar ágyba tevé s tizednapig boncolám az unalom és fájdalom különböző osztályait. A gróf oly résztvéve járatott utánam s ápolgatott, amiként egy édesanya ápolhatná gyermekét. Dr. Demschick egy értelmes résztvévő orvos.

JÚNIUS 3KÁN

Mely szép a természet! mely boldogság az egészség! Minden fa, minden fűszál életet mosolyog az egészséges testnek s ép szívnek. Minden lép-ten jut eszembe ama bibliai szép hely: „A mezőnek liliomai nem fonnak és nem szőnek, s mégis mely király dicsekedhetik azon pompával, mellyel a virágokat felékesítém?”

JÚNIUS 9 KOLOZSVÁR

Megint Kolozsvárra jöttem, s vevém a Döbrentei levelét. Remegő kézzel nyúltam utána s nyitottam fel. Bár ez a levél engesztelődést hozna, óhajtám magamban, bár begyógyítaná azon sebet, melyet neki és magamnak is okoztam minapi fellobbanásomban írt levelemmel. Valóban engesztelő is volt. Felfedi őszintén az okokat, melyek némű gyanút gerjesztettek benne irántam, hogy Bajzának küldött könyvemem egy asszony-nál látván, azt hitte, hogy vele egyetértésben élek, s így írva elkeseredve utolsó levelét. Tökéletesen megelégedtem szívből s tisztán kifejtett

magyarázatjával, azonnal válaszolék neki, s felfedtem, mely igen megbántam volt minapi leveletem.

Újra visszanyertem tehát őtet. Igen örvendek rajta. Levelét elégettem, mert ő azt kívánta, ámbár szerettem volna megtartani. Neki sok ellensége van a tudóskodás miatt. Nem bánom. Nekem nincs bajom vele mint tudóssal. Gyávaság lenne őtet elhagynom, mivel annyin elhagyták. Csak erkölcsi hibát ne tapasztaljak benne - s azt soha nem tapasztaltam -, el nem fogom hagyni.

JÚNIUS 16KÁN

J. nálam jára. Panaszlá, hogy közkereset alá vetették. Meg van ijedve. Könnyen capitulálna, úgy látszik. Nem vált vérré benne a szabadság. Azt mondja, más hozta belé a dologba. Bár ezt ne mondá vala! Nem kell többé nekem ezen ember. Csak a módi szellem ragadta volt el. Belőle még a legveszedelmesebb renegatus lehet.

JÚNIUS 22KÉN

A királyi biztos Bécsbe indult, amint mondják, rövid időre. Úgy tetszik, mintha egy nagy tereh hullana le lelkemről. Látom ezen jelenetet másoknál is. Ha megint visszajön? Én nem kívánom.

JÚNIUS 28KÁN

Beke nálam vala. Ő is közkereset alatt van Ferdinánd-napi prédikációjáért. Lelkes egy ember! Benne kezd már vérbe menni a szabadság érzete. Prédikációját elolvasá nekem. Igazi magyar La Menais. Nyomósan fejtegeti az emberiség s constitutionalis monarchia jussait. Mindent a bibliából citál. Különbösen veszni kellene neki. Azok oly ideák, melyek Angliában és Amerikában minden józan értelmű polgárnál közönséges mindennapi dogmák, s ha ott mondja el, csak szokott dolgot tett volna. De nálunk? Nálunk a józan ész minden vizsgálata, az emberiség jussa körül, mind tiltott portéka. Eljön talán az idő, midőn csudálkozni fog a maradék a nyilvános igazság ily vakmerő üldözőin, s midőn szánni fogja vakságunkat s gyávaságunkat, - s talán méltán.

JÚLIUS 11KÉN 835

Ma reggel sokáig gróf Béldi Ferencnél valék. Ő menyen Bécsbe. Mindig tisztelet érzelmével jövök el ezen embertől, s mindenkor nevededik iránta becsülésem. Ritkán találék az életben örökké ily egyformán, tiszta belsővel, rendíthetlen characterrel s szavát csalhatlanul megállólag. Másfél esztendeig ülék mellette egy szekérben, lakám egy szobában s élék vele a legközelebbi viszonyokban. Nincs valami igazabb, mint az a mindennapi példabeszéd, hogy az utazás megpróbálja az embert. Én ezalatt ötet soha megtántorodni nem láttam characterében. S ezen annál inkább bámultam, mivel mint magamban, benne is gyarlóságokra számláltam.

Ő nem azok közé tartozik, kik az első találkozásakor meglepnek s sokat hagynak remélni; sőt ellenben, aristocratiai feszesség látszik benne. Az első társalkodás vele nem francia könnyűségű, sőt tartózkodó s conventionális hidegségű. Kímélő ugyan, de kifejezéseiben egy kompliment sincs, mit a hiúság oly kedvesen venne. Belsőjét bajosan fedi fel s vigyázva. Őtet a többszeri együttlétele teszi becsessé s fejt ki belsőjét. Benne nincs csillámló elméskedés, tudományos szófűzés; ő csak a józan ész sugallata után beszél. Érzésében nem enthüziasta, s barátságát nem könnyen ajánlja; de akinek adta, az tisztán számolhat reá. Ő éppen nem poétai character, hanem szolid próza. Későn határoz és sokat fontolgat, de oztán mozdíthatatlan határozatától. Amely ügy mellett áll, semmi mellékes érdek el nem mozdítja. Másfél esztendő alatt soha haragra lobbanni nem láttam, s engem sokszor megszégyenített csendességével. Adott szavát soha meg nem szegte. Velem bámulásomig kímélve, nagylelkűleg s mindig egyformán bánt. A practicai életről sokat tanultam tőle. Egyformasága s csendessége észrevétlenül zabolázta indulatosságomat. És tanultam characteréből jobban becsülni az embereket.

JÚLIUS 16KÁN

Megint Bonchidán vagyok, s mely más érzelmekkel éldelem most a szép természetet. Minden örömet mosolyog s megelégedést. Érzem, hogy ily körülmények közt, gond nélkül a mindennapi iránt, s nem megunt helyzetben, még egészséges, még hasznavehető lehetnék. Csak egy gondolat zavarja néha örömeimet, a hivatalra emlékezés s annak emberei, melyet úgy nézek innen, mint egy sötét fábrikát, hová örök robotázásra vagyok ítéltetve. Sokat olvasok, sokat írok s járok a szép kertben. Ezer új gondo-

lat, ezer érzelem fakadoz lelkemben, melyeknek bennem létezésüket soha nem hittem volna.

JÚLIUS 19KÉN

A kérői feredőn valék, s vasárnap lévén, befordultam Szamosújvárra. Nem tudom, mely csudálatos curiositásból, elmentem a várba is, megnézni a status rabjait. Mely más érzelmek s gondolatokkal nézegetém ezelőtt Anglia s Amerikában a foglyokat! Hazajöttem után mostanig nem jártam fogházban, s mely különbség! Piszok és rendetlenség mindenütt! Elfoglalás nélkül lézengnek széjjel a rabok. Rongyosok, szennyesek, szemtelenül koldulnak, s a közeli korcsmában dorbézolnak. - Éppen misét szolgáltatnak; bementem a templomba is. Nem sokan jelentek meg imádkozni, s azok is jöttek s mentek láncsörgetés közt. Az imádság alatt szüntelen az orcutokat néztem s vetegettem hozzá, mindeniket mi bűn hozhatta ide. De mely különös neműek s tárgyúak lehetnek ezen imádságok! Ennyi gazember felsóhajtása az egyetlen vigasztalóhoz! Képelem, szívből kell sóhajtásaiknak jönni; ez az igazi megtörődés s keresztény megalázkodás fohászokodása lehet; mert ily helyezetben, kiteszítva az életből s társaságból, szemrehányás s bosszútól kínoztatva, csak kétnemű vallásos érzelem fakadhat: vagy tökéletes megtörődött alázkodás az isten előtt, vagy gúnyoló megtagadása a gondviselésnek s belső harc az emberek s istenség ellen.

A több lézengő közt megpillantám Mikót is, a volt királybíró, a híres feleséggyilkost. Huszárosan kisodort bajusza, gögös járása s több társaira nem is figyelmeztetés azt mutaták, hogy ő most is jóféle famíliájú magyar nemes embernek érzi magát. Igen meglepőnek találtam, hogy lánc csinosabb munka, mint a többié; ha nem hibázom, pallérozott acél vala, s oly gondosan kifényesítve, hogy a nap sugárai csillámlottak benne. Íme, a rabok közt is aristocratia formálhatja magát.

Mint a nagykapu felé kiindultam, az első emelet egyik ablakából egy asszony tekint ki, s hirtelen visszaránta magát. Haladtomban megint feltekinték az ablakra, s akkor még nagyobb hirtelenséggel takará el arcáját. De megismerém, s nem léphettem tovább, oly bánat foga el. Szegény Julie volt, a szép Julie, atyámfia s gyermeki játszótársam; és ha jól vizsgálom emlékezetemet, egy kissé még hajlandóságom tárgya is; legalább örömmel mentem mindig hozzájuk. Tusakodtam magamban, ha felmenjek-e hozzá? ha nem leszen-e terhére s szemrehányására meglátásom? s ha vágy-e engem látni, midőn nemzetségére e szégyent hozta s reám is? Míg ezek lebegtek gondolatomban, nem mertem többé felpillan-

tani az ablakra. És érzém, mely nehéz leszen nekem is a meglátás. Szörnyen bántam, hogy idejövök, s hirtelen kimentem a más udvarra, még fontolgatni a dolgot; de nem érzék erőt elérékenyedés nélkül kiállhatni látását, s nem mentem vissza.

Szegény Julie, mely fájdalmasan keseríthete tégedet, hogy atyádfia is így megvete, s hidegen elhalada ablakod alatt! Ha őtet a természet szép külsővel meg nem áldja, most nem szenvedne rabságot. De annyi hízelkedése a férfiaknak, oly kedvező helyhez, viruló kor s független vagyon hozzá, csuda-e, ha megtántorgatják a sokaktól imádotat? Míg ripatynos képű törpe szomszédnéja csak a zsolttárral tölté idejét, a világ hiúságait megveti, s senkitől nem ostromolt virtusaival dicsekszik. Itt hervad le tehát ifjúságod, itt marcangolja magát lelkiismereted, míg majd a bánat s vénség ráncaival visszatérsz az életbe. Akkor már meggyilkoltatott férjed is rég porrá vált.

Leverő érzelmek közt jövök ki e szomorú lakhelyből. Körültekintgetém a vár falait, s üdözőleg kínza azon gondolat, hogy egykor talán én is ide kerülhetek. De ki felelhet sorsáról a vélekedések ily habzása közt; mert ami ma polgári virtus vala, holnap lehet status elleni véték, s megint virtus, ami tegnap véték volt. Vetegetém magamban, hogyha sorsom valaha ide hozna, itt lenne-e könnyebb leszámolni a fájdalom napjait, vagy egy amerikai rendszerezett csinos fogházban! Mégis rettenetes kín lehet az amerikai rabé, hogy esztendőig egy emberi lélekhez se szólhasson.

AUGUSZTUS 9KÉN

Fegyveriskola gyűlést akaránk tartani, de alig jelentek meg egynehányan, s határozatokat nem teheténk. Szörnyű hidegség kezdődik a közintézetek iránt, mindenki csak magával van elfoglalva s mentére van hagyva minden közdolog.

AUGUSZTUS 18KÁN BONCHIDÁN

Bonchidai mulatásaim alatt sok időt töltök páter Sással, az udvari káplánnyal. Bizonyos pontig mulatságos a vele létel. Ő egy igen tudákos ember, néhány franciskánus klastromi iskolában grammatika professzora volt, egyikben retoricát is tanított. De legnevezetesebb pont életében, hogy egy ideig a teológiát is tanította a clericusoknak, mint helyettes professor. Sokat is tart ám volt professorságairól, mert forduljon elé az életnek bármely tárgya, nem tarthatja ki egy félórát, hogy professzorsága ide-

jéből valami hasonlót ne tapasztalt, gondolt, hallott vagy vele ne történt volna, s azt elé ne mondja. Igen szeret tanítói hangon beszélni. Legnagyobb gyengéje, hogy tudománya miatt magát üldöztetve képzelet szerzesztársai által. Sok históriát beszél el nekem a mártírokról, szentek életéből, papok történeteiből. Lutherről, Calvinról s több eretnek társaikról sok trágár anekdotát tud, s igen jóízűen nevet rajta, míg beszél. A világnak egyéb története mind semmi előtte, ha a biblia s szentek életével ellenkezik.

Páter Sas szorgalmatosan lemondja breviariumát minden reggel, az alatt sétál, közbe az orgonistával s ministránszal veszekedik, az ablak alatt elmenőknek jó reggelt kíván, a kávé s sürgeti, szobáját takarítja, s mindezen közbejötték éppen nem botránkoztatják buzgóságában. Azután igen jóízűen eszik. Mely munkák után kipihenvén magát, roppant hasa terhével is, megint sokat sétál, hogy az ebéd jobban essék. Megint jól eszik, közbe préceptori discursokat tart s neheztel, ha nem hallgatják. Szóval, páter Sas igazi barát. Az ő tanulmányán s gondolkodásán túl vége az ész minden határának, s aki többet tud, az lelke kárhozatjára okoskodik. Ő a világ s emberek történeteiből csak a maga élete históriáját tudja, s a többi mind semmi és kárhozatos.

Tegnap este nagyon letevém becsületesemet páter Sas előtt. Azt találám mondani, hogy az újabb geographusok szerint az Ararát hegyénél sok magasabb hegy is van. Erre kerekén kimondá, hogy az csupa hazugság, mert különben a Noé bárkája a legmagasabban állott volna meg. Azt is hozzátevé, hogy eddig csak többet hitt eszembről, de látja, hogy engem is megbolondított a sok szabados könyv olvasása. Még hosszas prédikációt tartott nekem, megmutatta a szentírás sok helyeiből eszem járása kábultságát - s mindezekre semmit nem tudék felelni.

Ily életnevet vagy csak a legvastagabb ostobaság, vagy a vallásos ábrándozásnak szüntelen fellengése állhat ki. Mely kegyetlen kín lehet az élet annak, kibe ezen szerzetben élve s ily elvű emberek közt, a teremtő vizsgálódó józan elmét vagy lángoló szívet adott. De páter Sas igazi boldog barát. Jól eszik, jól iszik és alszik, nagy tudományú embernek hiszi magát, s mint a leghatártalanabb monarcha, oly istentől adott jussokat képzel magának hallgatói lélek ismeretén.

AUGUSZTUS 30KÁN

Stancsics nálam vala. Erdélybe jött lakni mint nevelő. Ismertem már nyelvészeti munkájából, s feszes tudósnek képzeltem lenni; de éppen ellenkező. Igen szerény s nyíltan találom. Ő egészen csak a magyar literatúrá-

nak él, s amint látszik, a nyelvészet ágaiban igen jártas. A tudósokat s munkáikat is mind ismeri.

1SŐ SZEPTEMBER

Bajzától egy pakétát vevék. Abban kiadott verseit küldi meg egy igen szép levéllel hozzám. Valóban hízelkedett érzésemnek, hogy ezen ember ennyi figyelemmel van irántam. Róla sok különbözőt hallottam és olvastam. Hogy doronggal kél ki némely tudósok ellen, bizonyos visszatartozkodást éreztem tőle, s valami olyforma ébredt fel mindig bennem, mint amma sadduceusban a bibliában, t.i.: „Én Istenem, jó, hogy mindezek nem rajtam történnek.” De mégis hasznos embernek tartottam. Midőn Döbrenteit megtámadta volt, nagyon haragudtam reá. Ezelőtt 3 évvel találkozám vele Pesten. Akkor egészen ellenkezőnek találtam, mint képzeltem volt; azután írásaira mindinkább figyelmezttem, s akaratom ellen is, mégis sok becsül-nivalót találok benne. Midőn levelét még egyszer elolvasám, Döbrentei juta eszembe, s hogy Bajzával ellenségeskedésbe élnek. Érzem, hogy megpirultam, s gondolám, ha ezt megtudja Döbrentei, megint megharagszik reám, s méltán is, ha ezt tőle eltitkolom. Megírom tehát neki az egész dolgot, s kérni fogom, ne tulajdonítsa fel nekem, ha Bajzának felelni fogok, melyet az illendőség is megkíván. Megírom azt is, hogy Bajzára egykor haragudtam érette, s amint emlékezhetik, ajánlottam is akkor, hogy tőle, mint barátom megsértőjétől, férfihez illő elégtételt kérek személyesen, de ő nem fogadá el ajánlatom. Azt is megírom, hogy Bajzát, mint literatort, nem lehet hogy ne becsüljem.

SZEPTEMBER 21KÉN

Soknémű érzelmekkel vala teli nekem e nap. A reggel olvasám az ujságból, hogy a tudós társaság nagygyűlése az idénre kitett 200 arany jutalmat nekem ítélte munkámért. Megpirultam, midőn végigmentem a sorokon, s szívem nagyon dobogni érzem. Nem tudnám megnevezni az érzelem nemét, mely oly nagyon elfoga, de nem öröm érzelme volt. Siettem szobámba, hogy senki ne lásson. Talán csak azon leányka érthette s érezhette volna helyzetemet, ki csendes magányban élve, a ragyogás boldogságait nem ismerve, legelőször hallja a szót: szép vagy leányka. És vajon miért nem örvendek e megtiszteltetésnek? Nem merném senkinek mondani, mert azt kevés tudná megérteni. Ez valóban szép, igen szép s legmerészebb ifjúi álmaim is felülhaladja. De ha literatúránkra gondolok,

nem lehet nem reszketni kezeimnek, midőn e koszorú felé nyúlok. Bár ne történt volna rajtam! És azonkívül mennyi ember észrevételeinek leszek kitéve? S mely új élelem ez hivatalbeli előljáróimnak az engem megvetésre, hátratételre, hogy egy ilyen rangotlan, ily csekély helyen álló, ily nevetlen ember ekként kijelentetik a nemzet tudományos képviselői által? Mely öröm lesz nekik közelebről megalázhatni engemet! Ó, előre látom, hogy e megtiszteltetést szívem vérével fogom fizetni.

Soká tűnődtem egyedül s azalatt néhányan zörgettek ajtómon. Talán gratulálni jöttek. Feltűnék előttem literatúránk állapotja is, s most győződém meg tisztán arról, mit soká nem kívántam hinni: hogy valóban nem messze haladtunk még, midőn egy egész esztendő lefolyta alatt az én munkám lehetett legjobb; mely Angliában és Amerikában csupán csak mindennapi gondolatok könyve lehet. Valóban nem messze haladtunk! S sebes hervadással érzém elfoszlani szép reményeimet, hogy életemben megérhessen literatúránknek képzelt szép szakát. És égeté a nyert koszorú homlokomat. Ily meggyőződésre, ezen tárgyról írt, egy egész nagy könyv sem hozhatott volna. Szégyelném egy angolnak vagy amerikainak mondani, hogy ennél jobb könyv egy egész év alatt nem teremhetett nálunk.

De micsoda lélekkel fogadjam el hát e summát? Költhetek-e abból egy krajcárt is pirulás nélkül? Ily tűnődésimből egy vigasztaló gondolat ragada ki. Midőn néha a gazdagság gondolatja is beszötte magát álmodozásimba, az is mindig elválhatlan következményű gondolat volt, mely szép alapítványokat tehetné nagy gazdagsággal. És íme itt az alkalom, mely soha többé nekem meg nem jelen. Meghatározám, hogy e summával egy alapítványt teszek, s ezt a társaság tőkéhez ajánlom örökös alapítványképpen. S már most könnyebben lélegzeltem, kimentem az utcára, hol annyiféle gratulációt kelle elfogadnom. És neheztelés nélkül szenvedék némely kíméletlen kérdéseket is e szép summának hová és miként léendő fordításáról.

SZEPTEMBER 23KÁN

Megérkezék a Guberniumhoz a tiltott könyvek katalógusa, és abban meg van tiltva az én munkám is, s csak „Erga Schedam” lehet olvasni. Ez nagy megtiszteltetése munkámnak! Mégiscsak van abban valami, mi béhatást tett. De késő már, azt hiszem, hatott a méreg, s a tiltással csak ingereltetik.

SZEPTEMBER 29KÉN

Hallom, sokan bolondnak neveznek, hogy a nyert 200 aranyból fundatiót csinálék. Hogy szegény létemre így ellököm magamtól a segedelmet. Ily konyhalelkűek észrevétele nem búsít. Restellem magyarázni nekik a dolgot. Hanem ha a társaság maga nem találná elfogadni fundációmát, már ez nagyon fájna, ez megalázná érzésemet.

OKTÓBER 5KÉN

Vettem az új titoknok, Schedel levelét. Melegen fogadta fundáció tételemet, írt az igazgatóságnak iránta, s minél hamarább hivatalosan kiadja az elfogadtatást. Azt írja, hogy új hivatala kezdetén e jó ómenű levelem meglepte s könnyezett olvasása alatt. Engem is nagyon megérezékenyíte levele. A megelégedés érzelmének ezen nemét soha nem ismertem. Szívem dobogott, könny ragyogott szememben, nagy léptekkel jártam szobámban, gondolat és érzélem, a szív és ész minden munkálatja egy repeső öröm áradozása volt nekem. Úgy tetszett, mintha minden bűneim megbocsáttattak volna, mert a hazának tehetém e kevés áldozatot tettlegesen. S mely nyugalmat sugározott jövőmre e tettem emléke! E sóhajtás, e könny, e pillanat ezer procentekkel visszafizeté nekem e kevés tőkét. Be boldogító az öröm sóhajtása s öröm könnye! Be boldog, ki adhat, ajándékozhat! Mennyi tiszta örömet szerezhet magának a gazdag!

OKTÓBER 6KÁN

Porba csúszás-mászásnak új napja! Megint meg kellett-e érnem nemzetem gyalázatját! hogy elvesse magát, mint egy zsarnoknak járomhoz szokott népe, s vetélkedjék a szolgáltság hívségében! Eloszlasz-e tehát nekem végsugároddal is, nemzetiségnek szép álma? Szabadság, önerejűség, nemzeti jólét, mind hiú képzeletek lesztek-e? Így hullnak-e el naponként, kiknek tántoríthatatlanságában nagyba fogadtam volna? s végre, csak egyedül maradok-e, vagy én is megadom-e magamot, hogy hitvány létezesem még tovább taszíthassam? Istenem őrizz meg attól, hogy valaha megtagadjam magamot s eddigi egész pályámot meghazudtoljam. Küldj ínséget, nyomorúságot reám, csak lelkem erejét ne vedd el.

NOVEMBER 12KÉN

Néhány hét múlt el, mióta csak a hivatalnak élek, mint a napszámos. Vigyáznom kell magamra, hogy kötelességemet szőrszálig pontosan teljesítsem, s ezen oldalamról senki meg ne támadhasson. Úgy érzem, hogy egy idő óta talán semmit nem is gondolok, vagyis inkább gondolatimmal oly formán állok, mint a tolvaj lopott portékáival. Nem kezd lenni vélekedésem is, s bármit vitassanak, nem érdekel a dolognak erre vagy arra dőlése. Vagy ha felszólítva vagyok, a mesebeli náthás rókaként felelek, hogy nem tudok ítélni, mert nincs szaglásom. Ez már rossz, ezt nem szeretem, mert jele, hogy az intimidáció rajtam is erőt kezd venni. Ez kétségbeesés előjele, vagyis, hogy a politia szagát mindenütt érzem.

NOVEMBER 13KÁN

Heckenast sok bosszúságot csinál nekem. Azt írja a minap, hogy könyvem németre fordíttatta, s Lipcsében ki akarja adni. Megint színre akar hurcolni engem ez az ember, ily megvásárolt tárggyal. Szívesen kérem, ne tegye azt, mert meggyűjti bajomat, mivel a munka meg van már tiltva. Most azt írja, hogy barátim közbevetésökre, csupa nagylelkűségből, lemond a munka kiadásáról, ha 50 ezüst forintot fizetek neki s még valami dissertációt írok számára. Módom sincs, kedvem sincs feltételeit elfogadni, s többé nem is correspondálok ily kalmárlelkű emberrel. Tilschre bízom, hogy ő protestáljon s fenyegetse.

NOVEMBER 13KÁN [Folytatás]

K. írt nekem, hogy bizonyos dolgában szóljak mellette. K. igazi classicus gazember, milyet keveset ismerek, de mégis nem tudom miért, jólesik, hogy megszólított, s segíteni fogok rajta.

DECEMBER 3KÁN

Baloggal találkozám Tilschnél; félve köszöntem neki, ha talán hidegségével megint eltaszít. De nem látszott hidegnek lenni. Eljöttünkben próbálám magamhoz hívni, s valóban el is jött. Néhány percet mulata nálam. Úgy tetszik, hogy ő megint a régi nyíltszívű ember. Azon nagyon örvendek. Sok chevaleresque van benne.

DECEMBER 4KÉN

Miklós napját illuminálták a deákok. A két iskola titkos egyezségben volt, hogy Wesselényinek ezen tiszteletet tegye. A reformátusok egyszerre 7 órakor gyújtották meg a gyertyákat. De a professorok hamar észrevették a dolgot, s kicsapás büntetése alatt parancsolák eloltásukat. Mondják, professor Sz oly dühbe volt, hogy hamarabb kiolthassa a gyertyákat, kezével verte széjjel, s pökdösött azokra. Szegény Wesselényi! Éppen ma esztendeje, száz fáklyák égének tiszteletedre, hosszú sorú követségek mentek megköszöntésedre, s ma már státus vétek csak egy gyertyácskát is meggyújtani emlékedre!

DECEMBER 6KÁN

Az angolokkal valék ebéden. Mint látszik, sok ismeretet szereztek állásunkról. Paget azt állítja, hogy igen új s igen tapasztalatlan e nemzet még a politikai taktikákra, és hogy igen sietett nyílt mezőre állani ki. Ily kicsiny nemzetnek, úgymond, legjobb megalázkodni, vagy legfelebb guerillázni. Ma már háromszor hallék ily forma ideát s a kegyelem útját. Mint hallom, sokan tettleges lépéseket is tesznek e tárgyban. Látom, utoljára csak egyedül maradok elveim mellett. Kérdém az imént magamtól, ha nem vagyok-e mégis bolond, hogy így egyedül különcködöm? És nem felelek semmit magamnak.

DECEMBER 10KÉN 835

Sokan condoleálnak nekem, hogy ma megint praetereáltak. Előbbször valami bántót találtam a dologban, de aztán bizonyos bosszús örömet éreztem ennyi részvételben. És az vigasztala leginkább, hogy ily hitvány embert eddig nem tevének előmbé.

DECEMBER 31KÉN 835

Vannak a szívnek oly babonái, melyeket az észnek legkomolyabb bírálati sem oszlathatnak el. És úgy tetszik, hogy ezektől nemhogy megmenekedni kívánunk, sőt élvezetet találunk bennök. Ily babonás előttem az óesztendő utolsó estvéje. Akkor mintha angyal jelenne meg nekem, számot kérni a múlt évről, és mintha a jövő évnek roppant mezejét láttatná s

homályos képeiből sejtegetni engedné, mik lesznek történendők új pályámon. Vérző szív, sajtó sebek, szemrehányás fullánkjai, de önérzet örömei is néha; tiszta lélek és egy parányi meglegedés is, az angyal előtti számadás pontjai. És osztán a jövő képei elibe sóhajtás, hol talán halálom is, talán boldogabb napok még, öröm, bánat és remény várhatnak reám.

De bármely sokszor érem eddig elé ezen babonás estvét s szinte mindig vérző szív s megtörődött fogadkozás vala számadásom - soha ily nyugodtan, a barátság ily érzelmeivel nem várám az angyalt, mint ma. És valóban, meg is jelent, és én nyugodtan s mosolyogva tekinték eleibe. Kitártam szívemet, mint a szerelemnek első vallomásában, bémutattam gondolatim s érzelmeimet, bánatim s örömomim s tetteimnek minden vonását, minden rugóját, mint egy írott könyvben. Remegés nélkül vártam ítéletemet, s az a felsóhajtás, melynek kifejezésére az imádság és hálálkozás még nem talált szót, és az a benn repeső öröm, mely szent borzadás közt könnyet ragyogtat a szemben, kimondák nekem az angyalnak egész hosszú ítéletét.

Nem tudom, mással szokott-e történni? hogy megdicsérje önmagát? Én néha megpirongatom s meg is dicsérem magamat. Az imént ekként dicsérem meg magamat: „Ily becsületes ember soha nem voltál, mint a múlt esztendőben.” És valóban soha nem is vihettem addig, minden igyekezetem mellett is, hogy csak ennyire is meglegedjem magammal! De bizony az sok küzdésembe, sok harcba s önmegtagadásomba került is! Te, cselekedeteknek titkos bírója! kit lelkiismeretnek, természetnek vagy istennek neveznek, engedd meg ezen hiúságomat, hogy feldicsekedhessem előtted nehéz harcaimmal, leverő akadályimmal s ily nemes győzedelmemmel! Te láttál engem sok esztendő alatt fogadkozni, törekedni s ezerszer bukni! És íme, most legelőször merészen, bizodalommal, a barátság tekintetével járulhatok elődbe, s egész önérzetemmel!

De ezen esztendő sokat is változtatott rajtam. Szörnyű különbséget találtam, a virtus teoriája s igazi elszánt annak élni kívánás közt. Valóban nem könnyű vállalat egészen reformálni akarni magunkot. Nekem legalább sok harcba került. Oly kényes vállalat, mely könnyen embergyűlölővé tehet, vagy a vétkekbe az elvetemedettséig visszabuktathat. És e két túlság közt bizony néha tántorgék is. Midőn nem a mennyország jutalmáért kívánunk jók lenni, nemcsak az imádságban helyhezzük minden reményünket s nem is a vallás köpenyege alatt keresünk menedéket, akkor már az észnek és akaratnak egész ereje kell egyedül küzdeni a harcot.

Ezen esztendő hozott azon tapasztalásra is, hogy egy pozitív vallás sem elégséges az embernek oly tökéletes erkölcsi szabályokat adni, melyekben az ész is megnyughassék. A büntől minket nem az imádság, nem

a Jézus vére, sőt maga az isten sem ment fel; csak mi magunk tehetjük s tesszük, ha megszűnünk bűnösnek lenni.

Azt hiszem s tapasztalom, hogy semmi nincs nagyobb akadályára az erkölcsi törekedésnek s a lélekismeret tisztában tartásának, mint a vallásnak amaz igen is önkényesen, ravaszul s elfacsarva magyarázott elve: hogy a Jézus a mi bűneinkért szenvedvén, az istennek kegyelméből és irgalmából, bűneink megbocsáttatnak, ha szorgalmason imádkozunk s a vallásos ceremóniákat megtartjuk. Egy a legveszedelmesebb elvek közül, s ezt igen is szorgalmason trombitálják a papok, catechésisek és theológiák. Ez a rosszul magyarázott elv az, mely a lélekismeret józan, de komoly hangja és üdözése elől széles asilumot nyit a vétkesnek. Nincs oly rossz ember, kit néha meg ne döbbsentene lélekismerete s jó utra térni ne kívánna. Érzi a legmélyebb elsüllyedésében is, hogy mégiscsak szebb becsületes embernek lenni. De az angyalnak ezen ritkán megzendülő hangját a gyarló emberben előlik a vallásos ceremóniáknak csak a szemfényvesztésre célzó magyarázói, és a szegény gyarló ember, látván, hogy ily könnyen segíthet magán, ismét nyugodtan tovább folytatja a bűnt. Mert a megtörődés, önmagával küzdés és megtagadás nehéz pályája helyett ezen csalóka asilumot mutatja neki a pap és cathekizmus, s midőn a Jézus szenvedése contójára, robotaként kiállta a vallásos ceremóniákat, megint tovább halad előbbi pályáján.

A philosophia s erkölcstudománynak ily harcában, szembe a pozitív vallás ellen, nincs egy fontosabb kérdése az életnek, mint a vallás elvei mostani állása. Azt hiszem, ki bár ritkán is, józanon elmélkedett a vallásról s elmélkedett azzal együtt a philosophia s vallástudomány elveiről is, lehetlen volt nem éreznie, hogy a vallásnak reform kell; mert az, mint a Jézus után annyifelé elmagyaráztatott, nem ád nyugalmat az észnek. A Jézus talán nem is akart az egész emberiségnek s az emberek minden míveltségű osztályainak generális vallást alkotni. Az ő szemei előtt csak elnyomatott hazája állott. Látta, hogy a zsidó papság, vallásos szemfényvesztései által, demoralizálta a népet, vakságban s szellemi rabságban tartja, hogy annál önkényesebben uralkodhassék. Látta nemzetének politikai elnyomatását s semmiségét is; tudta, hogy a hazát csak erkölcsi erő emelheti fel. De akkor csak a vallás által lehetett behatást várni, tehát a zsidók akkori körülményeikhez, eszökhöz, balítéleteikhez s felfoghatóságokhoz képest szólt, cselekedett s tanított. Hiába akart volna észvallást, philosophiai míveltséget tanítani, az mind felül volt a köznép megfoghatóságán.

De ezen vallásban nem találja fel többé magát a más mívelődésű kor. Úgy látszik, hogy a pozitív vallások elleni megalégedetlenség, szinte az

egész keresztény világban, már nyilvános titok. Írók munkáiban, tanítószékekben, társaságokban s az elmélkedés szinte minden tárgyaiban homályosan érintgetni látjuk és halljuk e nyilvánosodó titkot. Így vala ez a görög és római vallásokkal is, a história szerént.

1836 JANUÁR 6KÁN

A napokban még egyszer végigolvasám a fennebbieket, miket a múlt esztendőben írok a velem történekről. Azokban néhol igen gyönyörködtem, mintha egy idegen munkáját olvasnám oly tárgyakról, mik nekem is gondolatim valának. Néhol nevettem feszült érzelmeimet, megint sóhajtottam, midőn az ott leírt helyzeteim újra feltűnének. Sokat találék, mikről most másként vélekedem, megint olyakat, miket kívántam volna, hogy írva ne legyenek, de meghatározám, hogy azokat úgy hagyom, mint vannak. Bánom, hogy még ez előtt nem kezdettem ily naplót. Mely nagy gyönyörrel s tanúsággal olvasgatnám most! Ez valóságos thermomentruma s barometruma érzésink s gondolatink változásainak s mívelődésünk elébbvagy visszaléptének.

Az olvasás alatt most leginkább unám azon helyeket, hol politica fordul elé, s akkor pedig egész lelkemet csak ezen tárgy foglalá el. Azok mind elkeseredés s talán nagyított szempont szüleményei. Háládatlan szenvedelem a politica! És kivált nekem, erőtelennek. Küzdeni meg nem győzhető akadályokkal; tűnődni soha el nem érhető boldogság után; örökösön elkeseredés bánatját fojtogatni, s oly nyugtalan életet élni, mint a megcsalódott szerelmesé! Ez valóban kínos élet. De miként menekedhessem attól, mivel lelkem egészen tele van? Sokszor jutnak eszembe az üldözött girondista Barbaroux-nak ama szavai: „Ha még egyszer ujrakezdhetném életemet, akkor napjaimat egészen azon nemesebb vizsgálatoknak szentelném, melyek az emberi szellemet túlemlik e világon, s soha eszembe nem jutna egy erkölcsi megromlott nép szabadsága megszerzése iránti törekedés. Az erkölcsi erő nélküli nép nem méltó a philosophiai szabadságra. Láttam a franciákat tegnap lángolni a legnemesebb érzelmekben s ma a legigazságosabb ember vére után szomjúhozni.”

Ha vajon az idén változnak-e politikai borongós nézetim? Ha e haza szebb jövődjének bár reménye nem enyhíti-e annyi kiállt néma gyötrelmimet? Hogy ez iránti gondolkodásom más irányt vegyen, érzem, igen nagy szükségem van reá. Mert lelkem ereje igen szenved, naponként hervadoznak szívemben a képzelődés szebb virágai, büszkeségem kezd alázkodni, részvétlenülök a becsületvágy érzelme iránt, és még amitől leginkább borzadok, a Jónak és Igazságnak hiedelme olykor ingadoz

bennem. De miként menekedhessem e szenvedelemtől? És ha legyőzhetem, az üresen maradt hideg szívben nem foglaland-e a gyűlölség s részvétlenség helyet?

JANUÁR 7KÉN 836

Ma is naplóm nézegetésével foglalatostkodám, s most egészen más oldalú gondolatok keletkezének bennem. Még eddig senkivel nem közlöttem ezeket, de hátha történetesen politicus vagy vallásos bigottak kezébe kerülhet? Ez sok gyengémet, szívemnek sok titkát s gondolatimnak oly egyenes kifejezését foglalja magában, melyek csak önmagamnak megvallhatók. Könnyen visszaélhetnének vele, s szamarak előtt nevetség tárgya is lehetnék. De igen sajnálom megválni tőle, s búsulnék, ha elveszne. Nem tudom, nevetséges vagy borzasztó dolognak nevezzem-e helyezetünket, hogy az embernek félnie kell önmaga számára is egész tisztaságában leírni gondolatit és érzelmeit? Ekként kell-e kétszínységhez szoktatnunk magunkot még magános elmélkedéseinkben is, s megcsalni magunkot, a világot és az istent is? Valóban nevetséges félelem lepett vala meg. Haboztam, ha folytassam-e tovább, vagy ezt is tűzbe vessem? Meglehet, későbbre elégetem, de most sajnálom megválni tőle, s tovább folytatom, s majd ha érkezem, még egyszer leírom, hogy ha egyik vész, a más maradjon meg.